

**ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ
АВЛИГЫН ТАЛААРХ ТӨСӨӨЛИЙН 2020 ОНЫ СУДАЛГААНЫ
ТАЙЛАН**

УЛААНБААТАР ХОТ
2020 ОН

ГАРЧИГ

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ	3
ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ	4
УДИРТГАЛ	5
Судалгааны үндэслэл.....	5
Судалгааны зорилго, зорилт	5
Судалгааны арга зүй.....	5
Мэдээллийг боловсруулах арга.....	6
НЭГ. 2020 ОНЫ АВЛИГЫН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВ	7
ХОЁР. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ТҮВШИН	10
ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТ 1. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ЦАР ХҮРЭЭ	11
ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 1. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ТҮГЭЭМЭЛ БАЙДАЛ	13
ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 2. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ТҮВШНИЙ ӨӨРЧЛӨЛТ	14
ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 3. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГА ДАХЬ АВЛИГЫН ТАРХАЛТЫН ЦАР ХҮРЭЭ	15
ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 4. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ТОДОРХОЙ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААН ДАХЬ АВЛИГЫН ТҮВШИН.....	16
ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 5. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН НӨЛӨӨЛӨЛ, ЧИГЛЭЛ	17
ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТ 2. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ХЭЛБЭР	18
ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 1. ХЭЭЛ, ХАХУУЛИЙН ХЭЛБЭР.....	19
ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 2. ХУУЛЬ БУС НӨЛӨӨЛЛИЙН ХЭЛБЭР	21
ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 3. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГА, УЛС ТӨРИЙН НАМ/ БҮЛЭГЛЭЛ, УЛС ТӨР, БИЗНЕС, ГЭМТ ХЭРГИЙН БҮЛЭГЛЭЛҮҮДИЙН ХАРИЛЦАА, ХАМААРАЛ	22
ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 4. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ХЭЛБЭР	23
ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 5. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ ХЭЭЛ ХАХУУЛЬ ӨГӨХ, АВАХ АРГА.....	24
ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТ 3. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ШАЛТГААН, НӨХЦӨЛ	25

Авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлс өнгөрсөн оноосоо 0.23 пункт, түвшинд нөлөөлсөн 7 дугагдал, доголдол 0.06 пункт, бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал 0.12

пунктээр өссөн. Дээрх зургаас харахад эл үзүүлэлтүүд сүүлийн 3 жилд өссөөр байна.....	25
ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 1. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГАД НӨЛӨӨЛСӨН ХҮЧИН ЗҮЙЛС.....	26
ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 2. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ ТҮВШИНД НӨЛӨӨЛЖ БУЙ ТӨРИЙН АЛБАН ДАХЬ ДУТАГДАЛ, ДОГОЛДОЛ.....	28
ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 3. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ БҮЛЭГЛЭЛҮҮДИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ.....	30
ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТ 4. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ХОР УРШИГ, ҮР ДАГАВАР	32
ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 1. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ХОР УРШИГ, ҮР ДАГАВАР	33
ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 2. АВЛИГААР ОЛСОН ХӨРӨНГИЙН ЗАРЦУУЛАЛТ.....	34
ГУРАВ. БУСАД ҮЗҮҮЛЭЛТ	35
БИЗНЕС ЭРХЛЭГЧДИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ЯВЦАД ЗАРЦУУЛЖ БУЙ АВЛИГЫН ХЭМЖЭЭ	35
ХЭЭЛ ХАХУУЛЬД ЗАРЦУУЛСАН МӨНГӨНИЙ ХЭМЖЭЭ	35
ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГАТАЙ ТЭМЦЭХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА	36
ДӨРӨВ. ШИНЖЭЭЧДИЙН ТАЛААРХ ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ	37

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Хүснэгт 1. Авлигын түвшин салбар, хүрээгээр 2018-2020 он харьцуулсан үзүүдэлт	8
Хүснэгт 2. Сүүлийн нэг жилийн хугацаанд Монгол Улсын авлига гарахад нөлөөлсөн гол шалтгаан, хувиар.....	8
Хүснэгт 3. Салбар, хүрээ/байгууллагад авлига тархсан цар хүрээ.....	15
Хүснэгт 4. Авлигын түвшин тодорхой үйл ажиллагааны төрөл 2018-2020	16
Хүснэгт 5. Шүүх, хууль сахиулах байгууллагын авлига бусад салбар, үйл ажиллагаа руу чиглэгдсэн байдал 2018-2020	17
Хүснэгт 6. Хээл хахуулийн хэлбэрийн үнэлгээ.....	20
Хүснэгт 7. Хууль бус нөлөөллийн үнэлгээ.....	21
Хүснэгт 8. Бүлэглэлүүдийн харилцаа, хамаарал, нөхцөл байдлын үнэлгээ	22
Хүснэгт 9. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлс.....	26
Хүснэгт 10. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлсийн үнэлгээ	26
Хүснэгт 11. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшинд нөлөөлж буй төрийн албан дахь дутагдал, доголдол	28
Хүснэгт 12. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээний авлигын улмаас учирсан хор уршиг, сөрөг үр дагаврын түвшин	33
Хүснэгт 13. Бизнес эрхлэгчдээс авлигад зарцуулсан мөнгөний хувь	35
Хүснэгт 14. Бизнес эрхлэгчдээс авлигад зарцуулсан мөнгөний хэмжээ /зорилгоор/, сая төгрөгөөр.....	35
Хүснэгт 15. Авлигыг бууруулахад шаардлагатай арга хэмжээ.....	36

ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ

Зураг 1. Улс төрийн хүрээн дэх авлигын үнэлгээ, үзүүлэлтийн схем	6
Зураг 2. Монгол улс дахь авлигын түвшин, хувиар	7
Зураг 3. Авлигын түвшин, салбар хүрээгээр	7
Зураг 4. Улс төр болон шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшин 2008-2017, шүүх, хууль хяналтын хүрээний авлигын түвшин 2018-2020	10
Зураг 5. Шүүх, хууль хяналтын хүрээний авлигыг гаргах шалгуур үзүүлэлт 2018-2020.....	11
Зураг 6. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын цар хүрээний үнэлгээ	12
Зураг 7. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшин, хувиар.....	13
Зураг 8. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшин 2018-2020, хувиар.....	13
Зураг 9. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшний өөрчлөлт, хувиар.....	14
Зураг 10. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшний өөрчлөлт 2018-2020, хувиар	14
Зураг 11. Салбар, хүрээ/байгууллагад авлига тархсан цар хүрээ.....	15
Зураг 12. Авлигын түвшин тодорхой үйл ажиллагааны төрлөөр дундаж	16
Зураг 13. Шүүх, хууль сахиулах байгууллагын авлига бусад салбар, үйл ажиллагаа руу чиглэгдсэн байдал.....	17
Зураг 14. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хэлбэрийн үнэлгээ...	18
Зураг 15. Хээл хахуулийн хэлбэрийн үнэлгээ.....	19
Зураг 16. Хууль бус нөлөөллийн үнэлгээ.....	21
Зураг 17. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хэлбэр.....	23
Зураг 18. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээнд хээл хахууль өгөх, авах аргуудын үнэлгээ.....	24
Зураг 19. Авлигын шалтгаан, нөхцөл	25
Зураг 20. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшинд нөлөөлж буй төрийн албан дахь дутагдал, доголдол	28
Зураг 21. Шүүх, хууль хяналтын хүрээн дэх бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал	30
Зураг 22. Шүүх, хууль хяналтын хүрээн дэх бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал	31
Зураг 23. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хор уршиг, үр дагавар	32
Зураг 24. Улс төрийн (түүнчлэн шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээний) авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалт	34
Зураг 25. Шинжээчдийн хүн ам зүйн үзүүлэлт.....	37

УДИРТГАЛ

Судалгааны үндэслэл

Авлигатай тэмцэх газар 2008 оноос хойш жил тутам “Улс төр, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын талаарх төсөөллийн судалгаа”-г зохион байгуулж судалгааны үр дүнг Мянганы хөгжлийн 9 дэх зорилтын “Авлигыг үл тэвчих уур амьсгалыг нийгмийн бүх хүрээнд бий болгох, хэвшүүлэх” 24 дүгээр зорилтын хэрэгжилтийг үнэлж дүгнэх нэг шалгуур болгож ирсэн. Судалгаа нь авлигын хандлага, авлигад өртөмтгий ажил, албан тушаал, авлигад нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг тодорхойлох, авлигаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг төлөвлөх, хэрэгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой. Мөн улс төр, хууль хяналтын байгууллагын хүрээний авлигын эсрэг үйл ажиллагааны үр дүнг үнэлж дүгнэхэд мэдээллийн чухал их сурвалж болох учиртай. 2017 он хүртэл улс төр болон шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын талаарх төсөөллийг нэг судалгааны хүрээнд судалж, нэгтгэсэн тайланг гаргаж байсан бол 2018 оноос эхлэн тус хоёр хүрээг тусд нь авч үзэж, “Улс төрийн хүрээн дэх авлигын талаарх төсөөллийн судалгаа” болон “Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн авлигын талаарх төсөөллийн судалгаа”-г хийдэг болсон юм.

Судалгааны зорилго, зорилт

Монгол Улс дахь улс төр, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлига буюу “дээд (өндөр) түвшний” авлигын шинж чанарыг тодорхойлоход чиглэгдсэн. Ингэхдээ дараах хэд хэдэн зорилтыг дэвшүүлэв. Үүнд:

- ✓ Авлигын талаарх төсөөлөл, хандлага, шалтгааныг тодруулах;
- ✓ Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигад автагдсан байдал, цар хүрээ, авлигын хэлбэрийг авч үзэх;
- ✓ Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын шалтгаан, нөхцөл түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг тодруулах;
- ✓ Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хэмжээ, түүний хор уршиг, үр дагаврыг гаргах;
- ✓ Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх хүрээн дэх авлигатай тэмцэх үйл ажиллагааг үнэлүүлэх, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг тодруулах зэрэг болно.

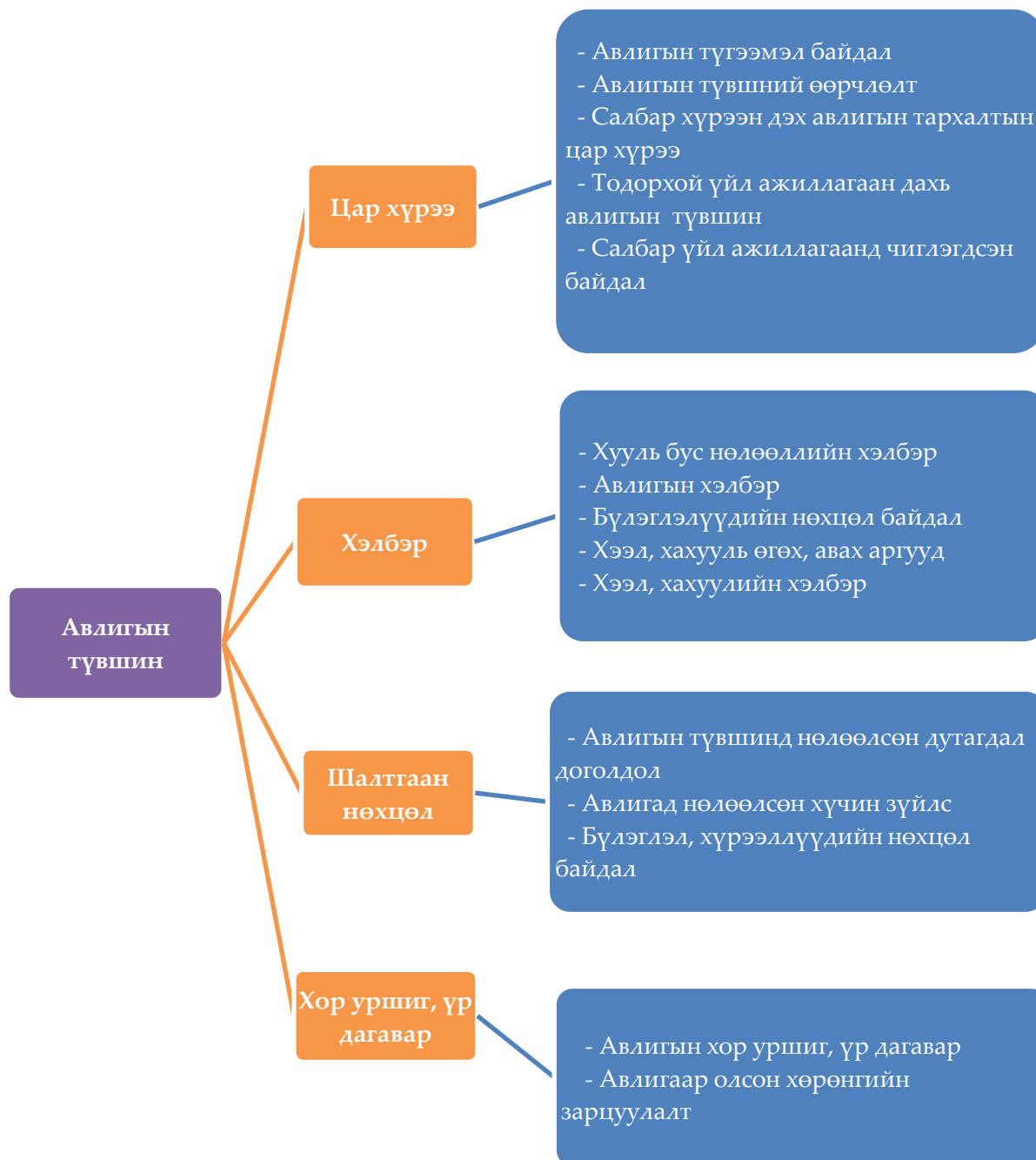
Судалгааны арга зүй

Тоон судалгааны мэдээллийг цуглуулахдаа нүүр тулсан ярилцлагын асуулгын аргыг ашигласан ба шинжээчдээр асуулт бүрийг “1-5” гэсэн баллаар үнэлүүлэн тооцоолсон. Баллын үнэлгээ буурах тусам эерэг утгыг илэрхийлж байгаа бол баллын үнэлгээ өсөх тусам сөрөг утгыг илэрхийлдэг. Өмнө нь дан тоон судалгааны аргыг ашигладаг байсан бол 2018 оноос эхлэн чанарын судалгааны аргыг нэмэлтээр нэвтрүүлж эхэлсэн. Судалгааны мэдээлэлд шинжилгээ хийхдээ “Улс төрийн хүрээн дэх авлигын талаарх төсөөллийн 2018 болон 2019 оны судалгаа”-ны тоо баримттай харьцуулан шинжилж, гарсан өөрчлөлт, үр дүнг тогтоосон болно.

Мэдээллийг боловсруулах арга

Анкетын аргаар цуглуулсан мэдээлэлд боловсруулалт хийх орчин үеийн багц программ “SPSS-22”-ыг хэрэглэн боловсруулалт хийв. Гаргасан өгөгдөл дээр анхдагч үр дүн болох нэг хэмжээст тархалтыг гаргахын зэрэгцээ шинээр хувьсагч үүсгэх, дундаж үзүүлэлтийг бодох, харьцуулалт, график шинжилгээ хийж, үр дүнг тодорхойллоо.

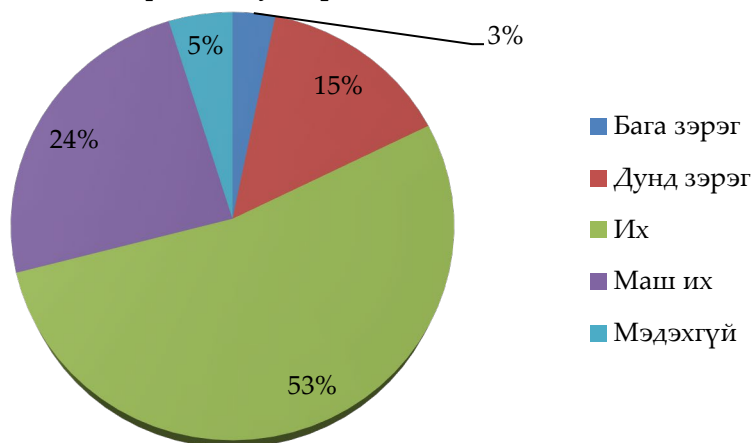
Зураг 1. Улс төрийн хүрээн дэх авлигын үнэлгээ, үзүүдэлтийн схем

НЭГ. 2020 ОНЫ АВЛИГЫН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВ

Монгол улс дахь авлигын ерөнхий төлөвийг гаргахдаа түвшин, салбар хүрээгээр нь үнэлүүлэхийн зэрэгцээ авлига гарч буй шалтгаан нөхцөлийг тодорхойлохыг зорилоо. Авлигын түвшинг салбар хүрээгээр нь 1-5 баллаар үнэлүүлсэн бөгөөд дундаж нь 3.68 гарлаа.

Зураг 2. Монгол улс дахь авлигын түвшин, хувиар

Судалгаанд хамрагдсан шинжээчдийн 53.2 хувь Монгол улсад авлига их, 24.2 хувь нь маш их байна гэж үзсэн. Харин 14.5 хувь нь дунд зэрэг, 3.2 хувь нь бага зэрэг, 4.8 хувь нь мэдэхгүй байна хариуллаа. Монгол улсад авлига огт байхгүй гэж хариулсан шинжээч байгаагүйг тэмдэглэх хэрэгтэй.

Зураг 3. Авлигын түвшин, салбар хүрээгээр (Дундаж үзүүлэлт, 1-5 баллаар эрэмбэлсэн байдал, 5-маш сайн, 4-сайн, 3- дунд, 2-гааруу, 1-маш муу)

Монгол Улсад улс төрийн нам, орон нутгийн төр захиргааны байгууллага, засгийн газар (яам, агентлаг), төрийн болон орон нутгийн өмчит, төрийн өмчийн болон орон нутгийн өмчийн оролцоотой аж ахуйн нэгж, улсын их хуралд авлига их байна гэж үнэлсэн. Төрийн бус байгууллага, хувийн хэвшил, боловсролын системд авлига бага байна гэж үнэлжээ.

Хүснэгт 1. Авлигын түвшин салбар, хүрээгээр 2018-2020 он харьцуулсан үзүүлэлт

	Салбар хүрээ	2018	2019	2020	Өөрчлөлт
1	Улсын Их Хурал	4.02	4.12	4.02	-0,1
2	Засгийн газар (яам, агентлаг)	4.27	4.32	4.18	-0,14
3	Шүүх	4.09	4.18	3.84	-0,34
4	Прокурор	4.00	4.25	3.88	-0,37
5	Орон нутгийн төрийн захиргааны удирдлага	3.84	4.05	4.17	+0,12
6	Нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллага	3.57	3.72	3.80	+0,08
7	Төрийн болон орон нутгийн өмчит, төрийн өмчийн болон орон нутгийн өмчийн оролцоотой аж ахуйн нэгж	3.83	4.36	4.10	-0,26
8	Төрийн бус байгууллага	2.27	2.08	2.59	+0,51
9	Улс төрийн нам	4.28	4.18	4.38	+0,2
10	Хувийн хэвшил	2.75	2.50	2.84	+0,34
11	Хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл	3.91	3.58	3.72	+0,14

Авлигын түвшний өөрчлөлтийг дээрх хүснэгтээс харахад ихэнх салбарт өмнөх оноос өссөн (0.08-0.51) үзүүлэлт ажиглагдаж байна. Харин Улсын Их Хурал, Засгийн газар (яам, агентлаг), шүүх, прокурор, төрийн болон орон нутгийн өмчит, төрийн өмчийн болон орон нутгийн өмчийн оролцоотой аж ахуйн нэгж зэрэг салбаруудад авлигын түвшин 0.14-0.1 баллаар буурсан дүн гарчээ.

Хүснэгт 2. Сүүлийн нэг жилийн хугацаанд Монгол Улсын авлига гарахад нөлөөлсөн гол шалтгаан, хувиар

№	Хувь
Төрийн албатай холбоотой асуудал	51.4
1 Төрийн байгууллагын хүнд суртал	11.2
2 Мэдээллээ ил тод бус байдал	14.2
3 Төрийн оролцоот газруудыг хувьчлахгүй байгаа нь нөлөөлсөн	0.7
4 Төрийн хяналт хангалтгүй байна	4.5
5 Төрийн байгууллагын эрх мэдэл их байгаатай	1.5
6 Засаглалын тогтворгүй байдал	0.7
7 АТГ нь өөрөө авлигалд өртсөн байдаг	0.7
8 Төрийн албан хаагчид мөнгө төлж ажилд ордог	14.2
9 Шударга өрсөлдөөний хууль үйлчилдэггүй	2.2
10 Шүүх, прокурорын үйл ажиллагаанд тохироо их байна	1.5
Иргэдтэй холбоотой асуудал	17.1
11 Иргэдийн сэтгэлгээ, ёс зүйн хандлага сул	12.7
12 Иргэдийн хууль эрх зүйн мэдээлэл бага	2.2
13 Хүн амын тоо бага	1.5
14 Авлигыг үл тэвчих хандлага тогтоогүй	0.7
Эдийн засгийн асуудал	8.9

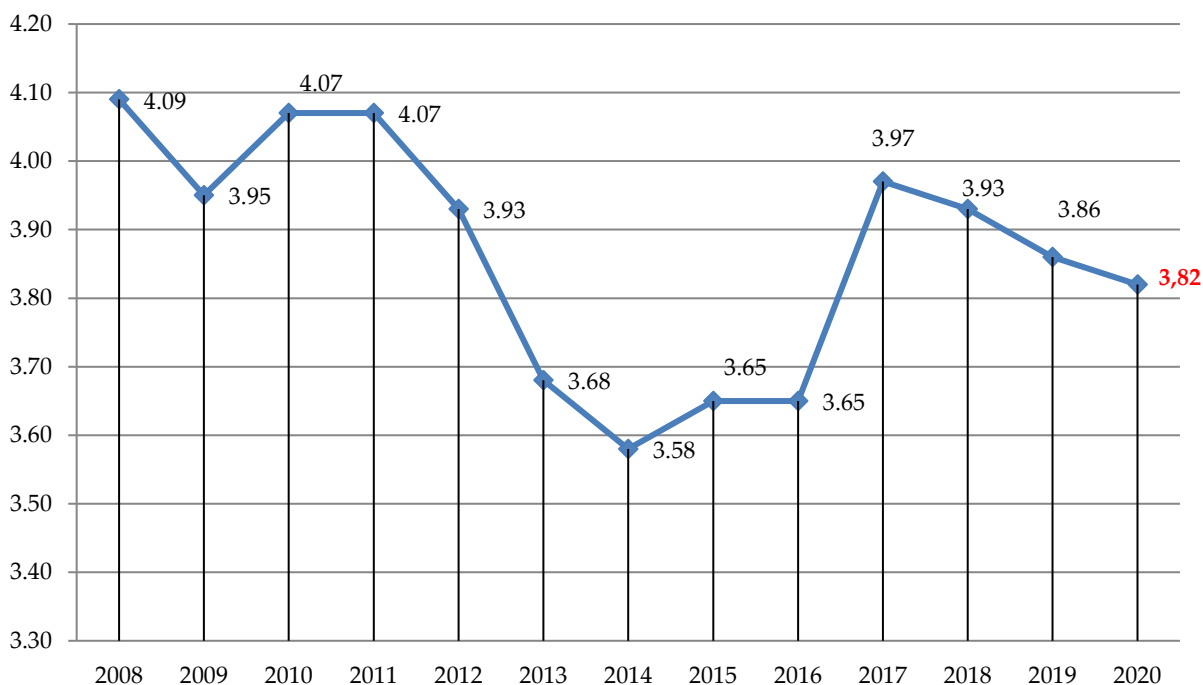
15	Төгрөгийн ханш суларч байна	0.7
16	Зах зээл тогтоогүй, ЖДҮ-ийн зээл нөлөөлсөн	1.5
17	Нийгэм эдийн засгийн хангалтгүй байдал	6.7
Улс төр, сонгуультай холбоотой асуудал		17.8
18	Сонгууль хууль бусаар явагддаг байдал	9.7
19	Хэт их улс төржиж байна	2.2
20	Улс төрийн хариуцлагагүй байдал	3.7
21	Улс төрийн санхүүжилт зохицуулалт муутай	0.7
22	Хууль боловсруулах батлах явц нь авлига боловсронгуй болох явцаас хоцорч байна	1.5
Бусад асуудал		4.4
23	Цахим хэлбэрт шилжихгүй байгаа учир	0.7
24	Үе солигдож байна	0.7
25	Хүлээлгэх арга хэмжээ, шийтгэл муу	1.5
26	Хариулж мэдэхгүй	1.5
НИЙТ		100.0

Шинжээчид сүүлийн нэг жилийн хугацаанд Монгол Улсад авлига гарахад нөлөөлсөн гол шалтгааныг дурдлаа. Авлига гарахад нөлөөлсөн шалтгаануудыг бүлэглэн авч үзвэл төрийн албатай холбоотой асуудал 51.4 хувь, улс төр, сонгуультай холбоотой асуудал 17.8 хувь, иргэдтэй холбоотой асуудал 17.1 хувь, эдийн засгийн асуудал 8.9 хувь, бусад асуудал 4.4 хувийг эзэллээ. Үүнээс мэдээллийн ил тод бус байдал (14.2%), төрийн албан хаагчид мөнгө төлж ажилд ордог байдал (14.2%), иргэдийн сэтгэлгээ, ёс зүйн хандлага сул (12.7%), төрийн албаны хүнд суртал (11.2%) зэрэг нь өндөр хувийг эзэлж байна.

ХОЁР. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ТҮВШИН

Монгол Улс дахь шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлига буюу “дээд (өндөр) түвшний” авлигын шинж чанарыг тодорхойлохын тулд цар хүрээ, хэлбэр, шалтгаан, хор уршиг зэрэг хүчин зүйлсийг үнэлүүллээ. Шүүх, хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын төсөөллийн индексийг 2018, 2019 оныхтой ижил аргачлалаар гаргасан. Энэ онд авлигын төсөөллийн индекс 3.82 гарсан бөгөөд өмнөх оноос 0.04 пунктээр буурсан болно.

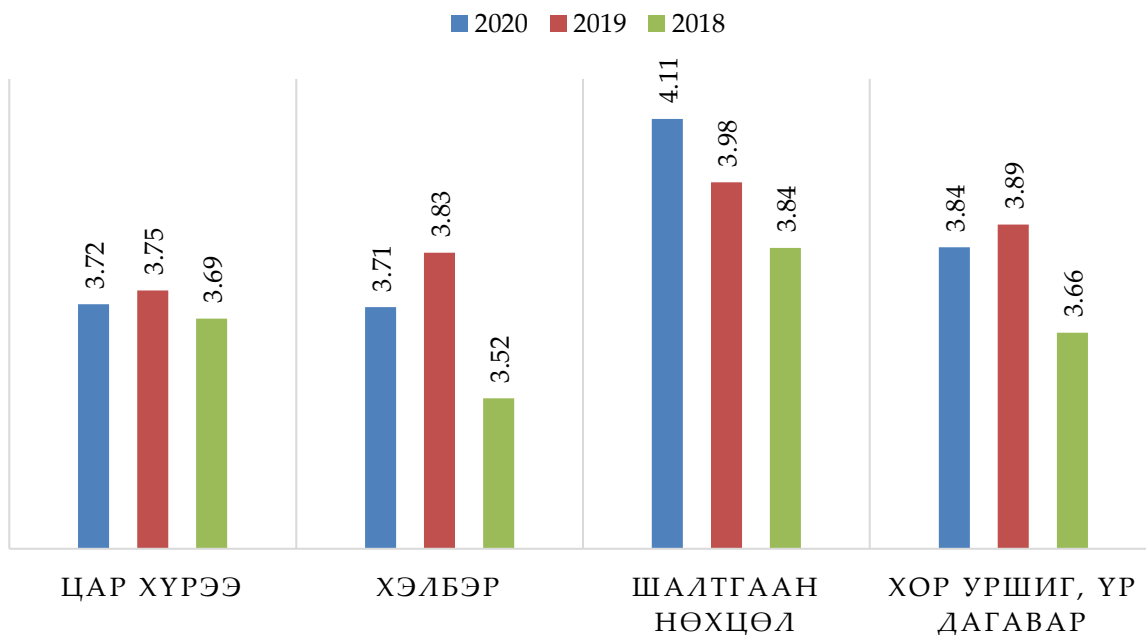
Зураг 4. Улс төр болон шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшин 2008-2017, шүүх, хууль хяналтын хүрээний авлигын түвшин 2018-2020

ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТ

Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшинг гаргахын тулд доор дурдсан 4 шалгуур үзүүлэлтийг ашиглан хэмждэг. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын авлигын үзүүлэлт улс төрийн хүрээнээс арай бага үнэлгээ авдаг хандлага энэ судалгаанд ч адил хэвээр байна. Авлигын шалгуур үзүүлэлтийг тогтооход 2020 онд авлигын цар хүрээ 3.72 гарч өмнөх оноос 0.03 пунктээр буурсан дүн гарлаа. Авлигын хэлбэрийн индекс нь 3.71 гарч өмнөх 0.12 пунктээр буурлаа. Харин авлигын шалтгаан нөхцөл нь 4.11 гарч өмнөх оноос 0.13 пунктээр өссөн бол хор уршиг, үр дагавар нь 3.84 гарч 0.05 пунктээр буурсан. Доорх зургаас харахад авлигын шалтгаан нөхцөлийн индекс 2018 оноос хойш тогтмол өссөн дүн харагдаж байна.

Зураг 5. Шүүх, хууль хяналтын хүрээний авлигыг гаргах шалгуур үзүүлэлт 2018-2020 (Дундаж үзүүлэлт, 1-5 баллаар эрэмбэлсэн байдал, 5-маш сайн, 4-сайн, 3- дунд, 2-тааруу, 1-маш муу)

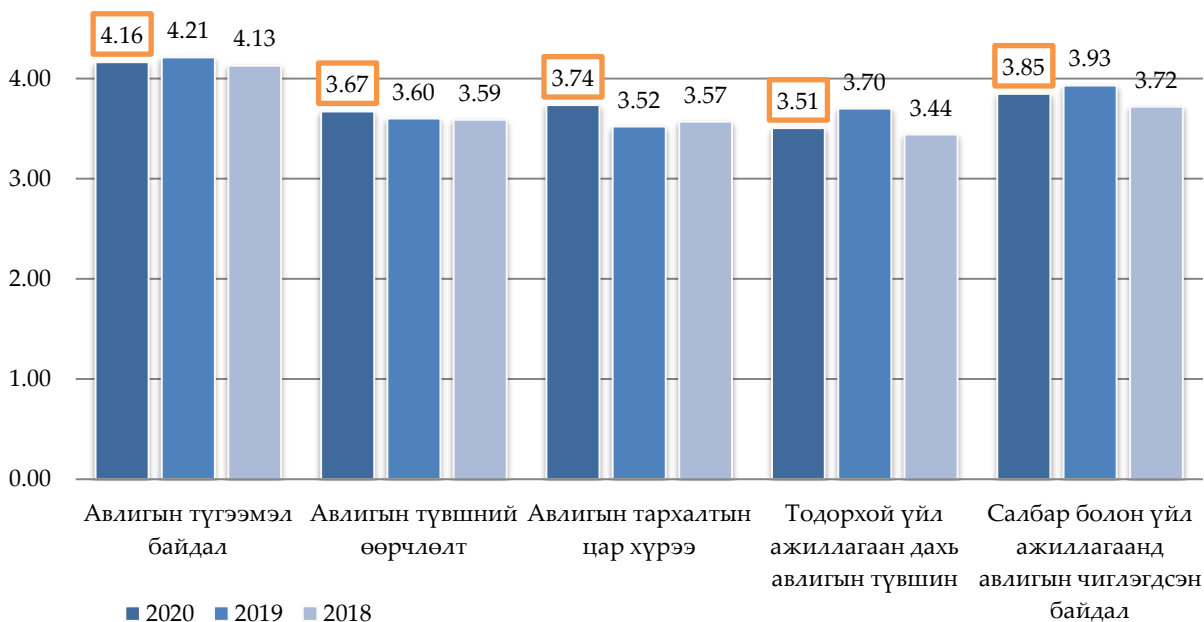

ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТ 1. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ЦАР ХҮРЭЭ

Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын цар хүрээний үнэлгээ 3.72 гарч өмнөх оныхоос 0.03 пунктээр буурсан. Авлигын цар хүрээний үнэлгээг 5 дэд үзүүлэлтийн хүрээнд тодорхойлдог бөгөөд үнэлгээний дундаж үзүүлэлтийг дор дурдсан. Дундаж үзүүлэлтийг 1-5 баллын үнэлгээгээр тооцож зураг 6-д 2018-2020 оны өөрчлөлтийг харууллаа. Үүнд:

- ✓ Авлигын түгээмэл байдал 4.16
- ✓ Авлигын түвшний өөрчлөлт 3.67
- ✓ Авлигын цар хүрээ салбар, хүрээ/байгууллагаар дундаж 3.74
- ✓ Авлигын түвшин тодорхой үйл ажиллагааны төрлөөр дундаж 3.51
- ✓ Авлигын чиглэглэгдсэн байдлаар 3.85

Зураг 6. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын цар хүрээний үнэлгээ

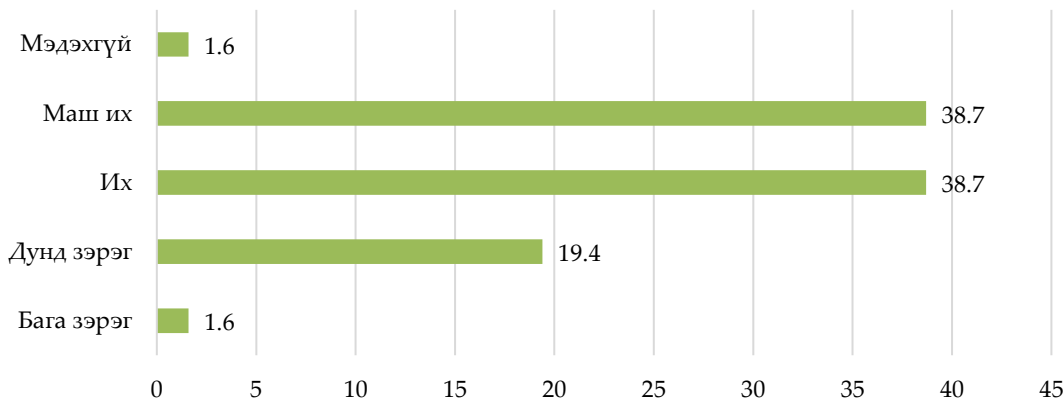

Авлигын түгээмэл байдал, тодорхой үйл ажиллагаан дахь авлигын түвшин, салбар болон үйл ажиллагаанд чиглэгдсэн байдал зэрэг нь өмнөх оноос 0.05-0.19 пунктээр буурсан дүн гарлаа. Харин авлигын түвшний өөрчлөлт өмнөх оноос 0.07 пунктээр өссөн бол авлигын тархалтын цар хүрээ 0.22 пунктээр өссөн. Дурдсан хоёр шалгуур үзүүлэлт 2018 оноос хойш тогтмол өсч буй дүр зураг ажиглагдлаа. Тиймээс авлигын түвшин болон цар хүрээг хумих ажил хийх хэрэгцээтэй байна.

ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 1. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ТҮГЭЭМЭЛ БАЙДАЛ

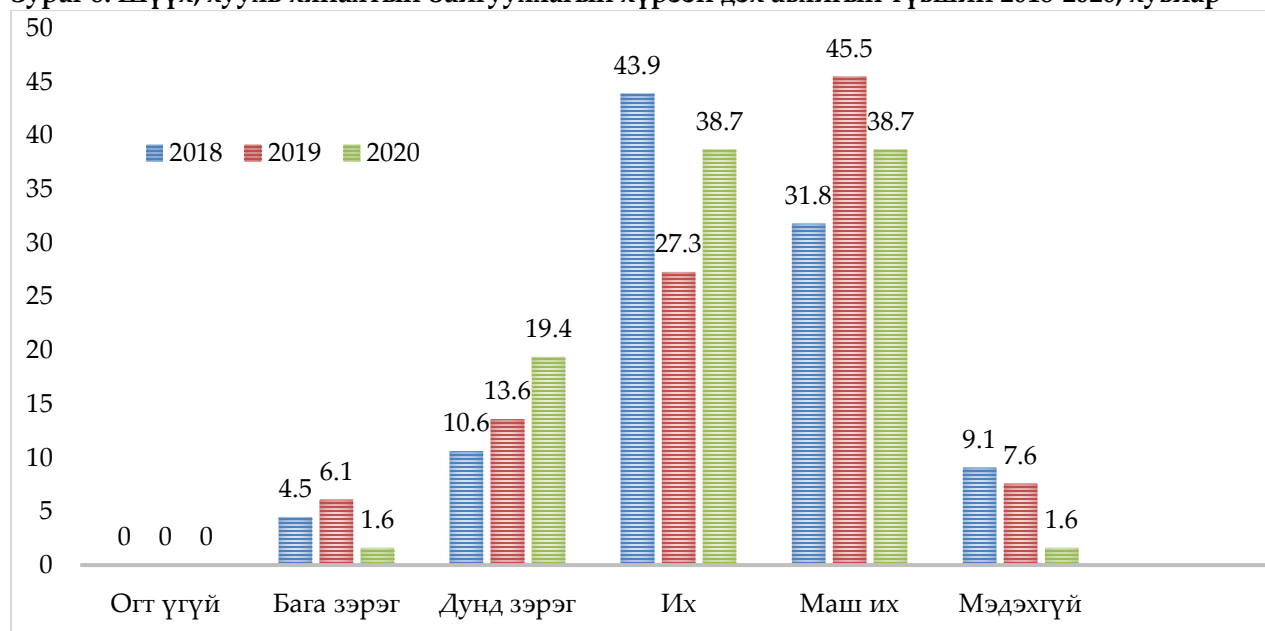
Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түгээмэл байдлын индекс 4.16 гарсан.

Зураг 7. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшин, хувиар

Шинжээчдийн өгсөн үнэлгээг хувьчлан харвал 77.4 хувь нь “их, маш их” гэж үзсэн бол 19.4 хувь нь дунд зэрэг, 1.6 хувь нь бага зэрэг, 1.6 хувь нь мэдэхгүй гэж хариуллаа.

Зураг 8. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшин 2018-2020, хувиар

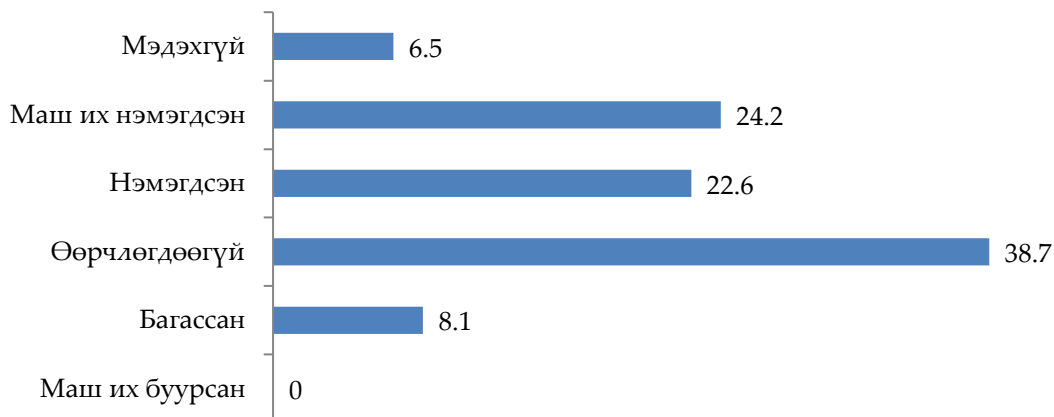

Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түгээмэл байдлын үнэлгээ 4.16 гарч өмнөх оноос 0.05 пунктээр буурсан. Энэ үзүүлэлт 2018 онд 4.13 гарч байв. Авлигын түвшинг 2018-2020 оны хооронд харьцуулан харахад “их” болон “маш их” гэсэн үнэлгээ жил ирэх тусам өсөх хандлагатай. Авлигын түвшин өмнөх оноос буурсан мэт боловч энэ дүн маш чамлалттай бөгөөд тус үзүүлэлтийг бодитойгоор бууруулах ажлуудыг шат дараатайгаар хийх хэрэгцээтэй байна.

ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 2. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ТҮВШНИЙ ӨӨРЧЛӨЛТ

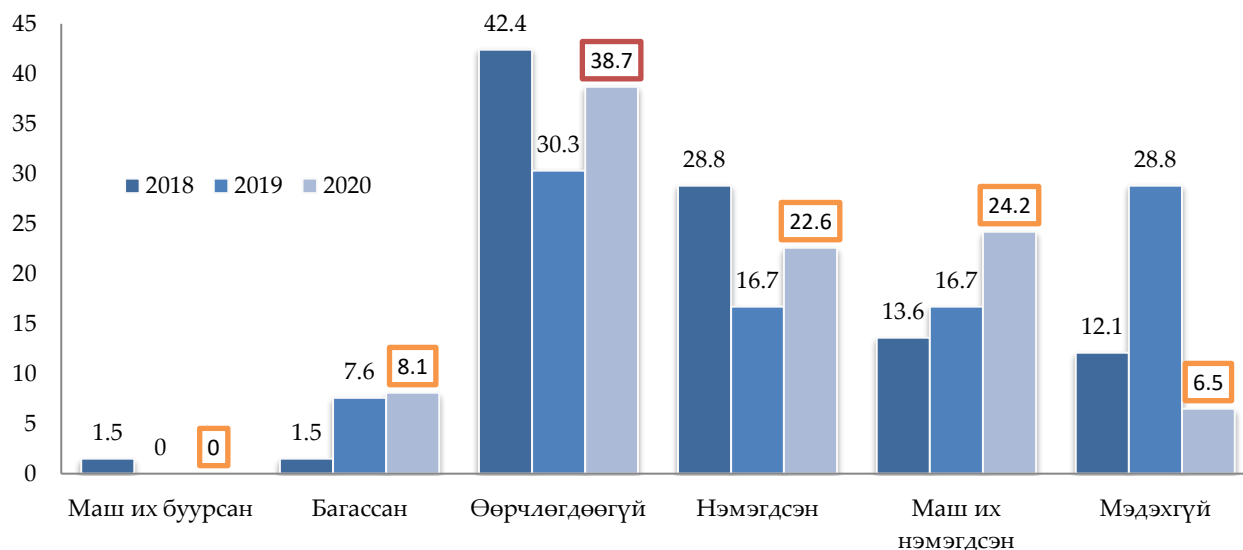
Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшний өөрчлөлтийн индекс 3.67 гарсан.

Зураг 9. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшний өөрчлөлт, хувиар

Авлигын түвшнийг 2020 онд судалгаанд оролцогчдын гурван хүн тутмын нэг нь өөрчлөгдөөгүй, дөрвөн хүн тутмын нэг маш их нэмэгдсэн гэж тус тус үзсэн бол багассан гэж бараг таван хүн тутмын нэг хариулжээ.

Зураг 10. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшний өөрчлөлт 2018-2020, хувиар

Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшний өөрчлөлт 3.67 гарч өмнөх оноос 0.07 пунктээр өссөн. Авлигын түвшний өөрчлөлт 2018 онд 3.59 гарсан. Эндээс харахад авлигын түвшнийг үнэлсэн байдал судалгаанд оролцогчдын дундаж хариулт өөрчлөгдөөгүй гэж гарч байгаа боловч энэ дүн нэмэгдсэн гэх үзүүлэлт рүү дөхсөн байгаа нь харагдаж байна.

ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 3. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГА ДАХЬ АВЛИГЫН ТАРХАЛТЫН ЦАР ХҮРЭЭ

Салбар, хүрээ/байгууллагад авлига тархсан цар хүрээний индекс 3.74 гарсан. Тус үзүүлэлт өмнөх оноосоо 0.22 пунктээр өссөн. Харин 2018 онд 3.57 гарлаа. Уг үзүүлэлт сүүлийн гурван жилийн хугацаанд өсөлт, бууралттай байж хэлбэлзсэн.

Зураг 11. Салбар, хүрээ/байгууллагад авлига тархсан цар хүрээ (Дундаж үзүүлэлт, 1-5 баллаар эрэмбэлсэн байдал, 5-маш сайн, 4-сайн, 3- дунд, 2-тааруу, 1-маш муу)

Салбар, хүрээгээр нь авлигын цар хүрээг тодорхойлуулахад ихэнх байгууллагуудад авлига дунд зэрэг байна гэж үнэлэгдсэн ч ихэнх нь их гэдэг үнэлгээ рүү тун дөхсөн байлаа. Мөн прокурорын байгууллагад авлига их байна гэж үнэлэгдсэн.

Хүснэгт 3. Салбар, хүрээ/байгууллагад авлига тархсан цар хүрээ

	Салбар хүрээ	2018	2019	2020	Өөрчлөлт	“Их/ маш их” тархсан
1	Шүүх	3.97	4.07	3.90	-0,17	66,1%
2	Прокурор	4.02	4.05	4.02	-0,03	66,1%
3	Цагдаагийн байгууллага	3.68	3.64	3.92	+0,28	66,2%
4	Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага	3.54	3.51	3.79	+0,28	56,4%
5	Тагнуулын байгууллага	3.43	3.32	3.56	+0,24	40,4%
6	Шүүхийн шинжилгээний байгууллага	3.50	3.38	3.79	+0,41	64,5%
7	Авлигатай тэмцэх байгууллага	3.53	3.14	3.59	+0,45	45,1%
8	Хил хамгаалах байгууллага	3.05	2.76	3.23	+0,47	30,7%
9	Иргэний харьяалал, шилжилт хөдөлгөөний газар	3.42	3.50	3.69	+0,19	54,8%

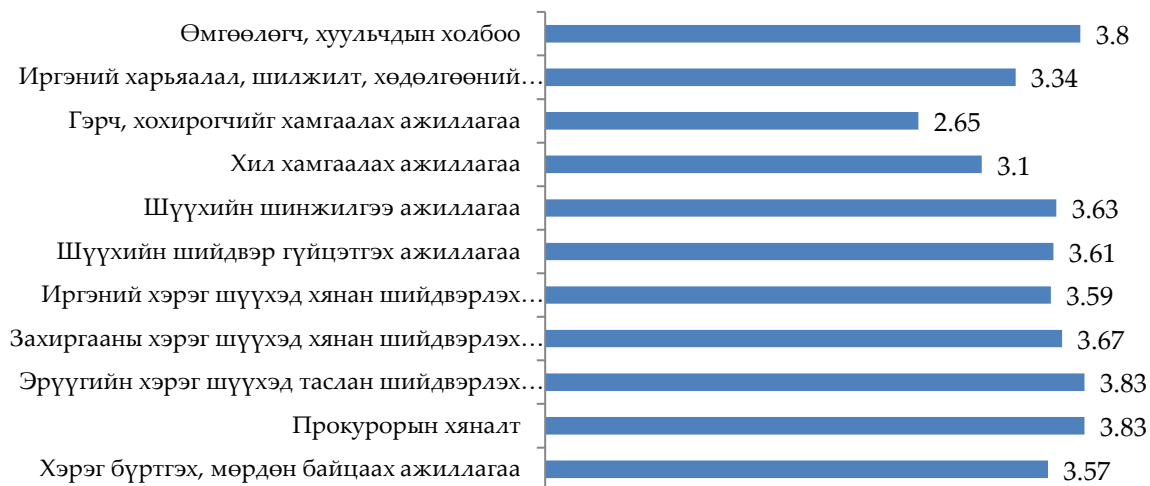
Авлигын цар хүрээгээр өөрчлөлтийг нь харахад шүүх, прокурорт авлигын түвшин буурсан байхад бусад байгууллагуудад (0,19-0,47) өссөн дүн харагдлаа. Маш их болон их тархсан гэсэн үзүүлэлтүүдийг харахад дийлэнх нь 50-аас дээш хувьтай байна. Хил хамгаалах байгууллага (30.7%), тагнуулын байгууллага (40.4%), авлигатай тэмцэх байгууллага (45.1%)-ууд их болон маш их гэсэн үнэлгээг бусдаасаа харьцангуй бага авчээ. Тэгэхээр эдгээр байгууллагуудад авлига харьцангуй гайгүй байгаа нь харагдаж байна.

ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 4. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ТОДОРХОЙ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААН ДАХЬ АВЛИГЫН ТҮВШИН

Авлига тархсан байдлыг байгууллагуудаас гадна тэдгээрийг явуулдаг тодорхой үйл ажиллагааны хүрээгээр үнэлүүлэхэд 3.51 гарсан бөгөөд тус дүн өмнөх оноос 0.19 пунктээр буурсан. Харин 2018 онд тус үзүүлэлт 3.44 гарсан.

Зураг 12. Авлигын түвшинг тодорхой үйл ажиллагааны төрлөөр дундаж (Дундаж үзүүлэлт, 1-5 баллаар эрэмбэлсэн байдал, 5-маш сайн, 4-сайн, 3- дунд, 2-тааруу, 1-маш муу)

Авлигын түвшинг тодорхой үйл ажиллагааны төрлөөр нь харахад дээрх 10 салбарт авлига дунд хэмжээнд (3.1-3.83) байна гэж үнэлэгдсэн байна. Гэрч, хохирогчийг хамгаалах ажиллагаанд авлига бага хэмжээнд (2.65) байна гэж үнэлжээ.

Хүснэгт 4. Авлигын түвшинг тодорхой үйл ажиллагааны төрөл 2018-2020

	Үйл ажиллагаа	2018	2019	2020	Өөрчлөлт
1	Хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах ажиллагаа	3.85	3.80	3.57	-0,23
2	Прокурорын хяналт	3.82	4.02	3.83	-0,19
3	Эрүүгийн хэрэг шүүхэд таслан шийдвэрлэх ажиллагаа	3.71	3.95	3.83	-0,12
4	Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагаа	3.62	3.93	3.67	-0,26
5	Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагаа	3.40	3.80	3.59	-0,21
6	Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа	3.30	3.70	3.61	-0,09
7	Шүүхийн шинжилгээ ажиллагаа	3.53	3.71	3.63	-0,08
8	Хил хамгаалах ажиллагаа	2.85	3.03	3.10	+0,07
9	Гэрч, хохирогчийг хамгаалах ажиллагаа	2.87	2.95	2.65	-0,3
10	Иргэний харьяалал, шилжилт, хөдөлгөөний бүртгэл	3.42	3.64	3.34	-0,3
11	Өмгөөлөгч, хуульчдын холбоо	-	-	3.80	-

Шүүх, хууль хяналтын байгууллага доторх үйл ажиллагааны төрлүүдийн авлигын түвшинг харахад гэрч, хохирогчийг хамгаалах ажиллагаа, иргэний харьяалал, шилжилт, хөдөлгөөний бүртгэлийн газруудад авлига буурсан байдал нь бусад үйл ажиллагаанаас арай илүү байна. Харин хил хамгаалах үйл ажиллагааны авлигын түвшин өсчээ. Мөн 2018-2020 оны хоорондох өөрчлөлтийг харахад хил хамгаалах ажиллагааны авлигын түвшин өссөн дүн гарчээ.

ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 5. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН НӨЛӨӨЛӨД, ЧИГЛЭЛ

Авлигын түвшин, бусад салбар үйл ажиллагаа руу чиглэгдсэн байдлын индекс 2020 онд 3.85 гарсан бөгөөд эл үзүүлэлт өнгөрөгч оноос 0.08 пунктээр буурсан бол 2018 оноос 0.13 пунктээр өссөн дүн гарлаа.

Зураг 13. Шүүх, хууль сахиулах байгууллагын авлига бусад салбар, үйл ажиллагаа руу чиглэгдсэн байдал (Дундаж үзүүлэлт, 1-5 баллаар эрэмбэлсэн байдал, 5-маш сайн, 4-сайн, 3-дунд, 2-тааруу, 1-маш муу)

Уул уурхай, ашигт малтмалын салбар, барилга, төрийн албанд авлигыг их хэмжээнд байна гэж үнэлсэн. Дэд бүтэц, шүүх, гадаадын хөрөнгө оруулалт, аж үйлдвэр гэх мэт бусад 8 салбарт авлига дунд хэмжээнд гэж үнэлэгдсэн ч тус үзүүлэлтүүдийн үнэлгээ 4 буюу их байна гэсэн үнэлгээнд тун дөхөж очжээ.

Хүснэгт 5. Шүүх, хууль сахиулах байгууллагын авлига бусад салбар, үйл ажиллагаа руу чиглэгдсэн байдал 2018-2020

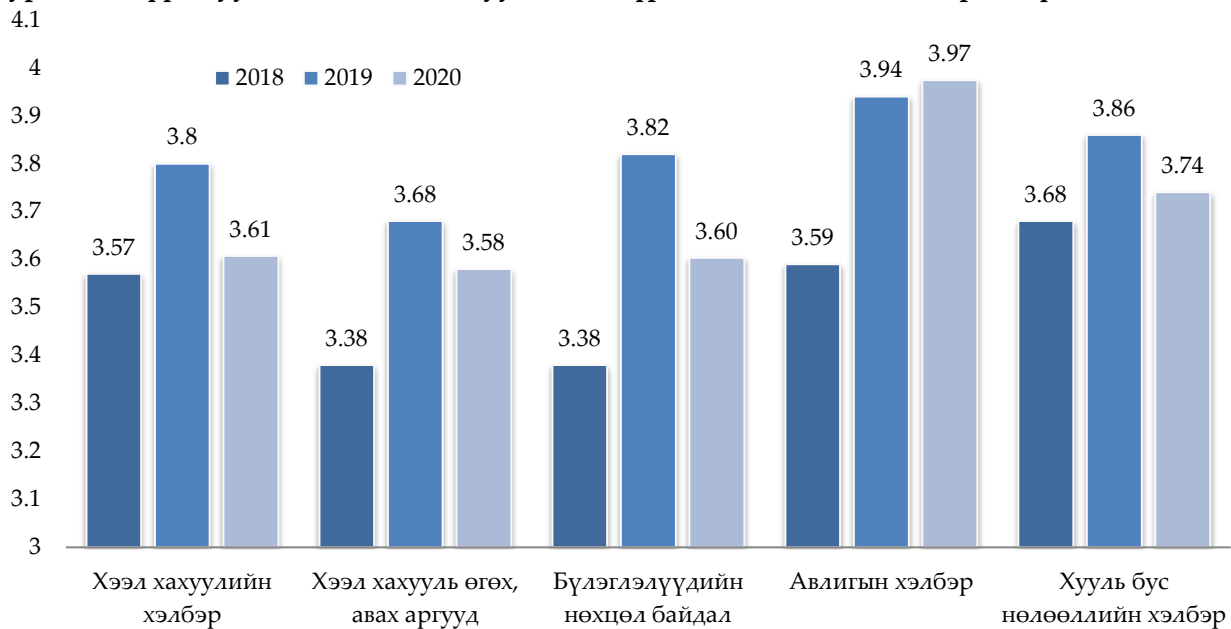
	Салбар, үйл ажиллагаа	2018	2019	2020	Өөрчлөлт
1	Уул уурхай, ашигт малтмал	4,2	4,38	4,23	-0,15
2	Гадаадын хөрөнгө оруулалт	3,81	3,93	3,81	-0,12
3	Аж үйлдвэр	3,38	3,49	3,68	+0,19
4	Дэд бүтэц	3,7	4,02	3,97	-0,05
5	Барилга	3,74	3,9	4,05	+0,15
6	Шүүх	3,88	4,21	3,92	-0,29
7	Хууль сахиулах	3,63	3,95	3,73	-0,22
8	Хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл	3,67	3,71	3,66	-0,05
9	Хууль тогтоох, шийдвэр гаргах үйл ажиллагаа	3,71	3,93	3,85	-0,08
10	Бизнес, хувийн хэвшил	3,28	3,53	3,33	-0,2
11	Төрийн алба	3,95	4,15	4,05	-0,1

Салбар, үйл ажиллагаа руу чиглэгдсэн байдлын өөрчлөлтийг харвал барилга, аж үйлдвэрийн салбарын авлигын түвшин 2018 оноос хойш өссөөр байна. 2020 оны байдлаар дурдсан 2 салбараас бусад нь 0.05-0.29 пунктээр буурсан үзүүлэлттэй.

ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТ 2. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ХЭЛБЭР

Шүүх хяналтын байгууллагын хүрээний хоёр дахь шалгуур үзүүлэлт болох авлигын хэлбэрийн индекс 3.71 гарсан бөгөөд тус үзүүлэлт 2019 онд 3.83, 2018 онд 3.52 гарсан.

Зураг 14. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хэлбэрийн үнэлгээ

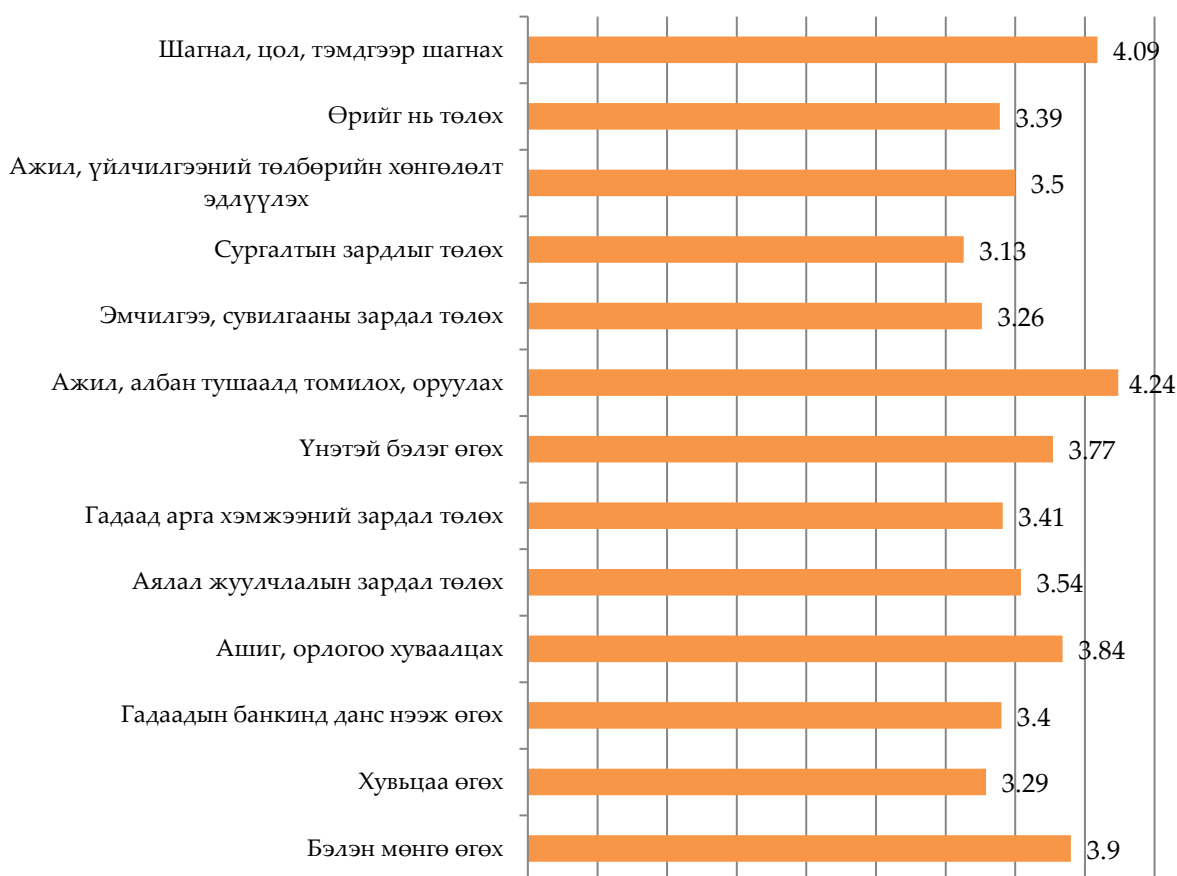
Авлигын хэлбэрийг мөн адил 5 дэд үзүүлэлтээр хэмжсэн бөгөөд авлигын хэлбэрүүд өмнөх оноосоо өссөн бол хээл хахуулийн хэлбэр, бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал, хууль бус нөлөөллийн хэлбэр, хээл хахууль өгөх, авах аргууд буурсан. Өсөлт, бууралтийг жагсаавал:

1. Хээл хахуулийн хэлбэр -0.19
2. Хээл хахууль өгөх, авах аргууд -0.10
3. Бүлэглэлийн нөхцөл байдал -0.22
4. Хууль бус нөлөөллийн хэлбэр -0.12
5. Авлигын хэлбэр +0.03

ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 1. ХЭЭЛ, ХАХУУЛИЙН ХЭЛБЭР

Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хээл, хахуулийн хэлбэрийн индекс 3.61 байна. Эл шалгуур үзүүлэлт 2019 онд 3.80, 2018 онд 3.57 гарсан. Эндээс харахад 2020 онд өмнөх оноосоо 0.19 пунктээр буурсан.

Зураг 15. Хээл хахуулийн хэлбэрийн үнэлгээ (Дундаж үзүүлэлт, 1-5 баллаар эрэмбэлсэн байдал, 5-маш сайн, 4-сайн, 3- дунд, 2-гааруу, 1-маш муу)

Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын албан тушаалтнаар өөрт ашигтай, давуу байдал бий болгох шийдвэр гаргуулахад түгээмэл ашигладаг хэлбэрүүдийг шинжээчдээр 1-5 баллаар үнэлсэн үнэлгээг хувиар тооцохын зэрэгцээ дундаж үзүүлэлтийг тооцсон болно. Албан тушаалтнаар өөрт ашигтай, давуу байдал бий болгох шийдвэр гаргуулахын тулд авлигын 13 хэлбэрүүдийг дурдаж шинжээчдээр үнэлүүлээ.

Авлига их хэмжээнд байна гэж үнэлэгдсэн хэлбэр:

1. Ажил, албан тушаалд томилох, оруулах (4.24);
2. Шагнал, цол, тэмдгээр шагнах (4.09);

Дунд хэмжээнд байна гэж үнэлэгдсэн хэлбэр:

1. Бэлэн мөнгө өгөх, авах (3.9);
2. Ашиг, орлогоо хуваалцах (3.84);
3. Үнэтэй бэлэг сэлт өгөх /байр, машин гэх мэт/ (3.77);

4. Гадаадын банкинд данс нээж өгөх (3.4);
5. Гадаад арга хэмжээний зардал төлөх (3.41)
6. Ажил, үйлчилгээний төлбөрийн хөнгөлөлт эдлүүлэх (3.5);
7. Аялал жуулчлалын зардал төлөх (3.54);
8. Өрийг нь төлөх (3.39);
9. Сургалтын зардлыг төлөх (3.13);
10. Хувьцаа өгөх (3.29);
11. Эмчилгээ, сувилгааны зардал төлөх (3.26);

Хүснэгт 6. Хээл хахуулийн хэлбэрийн үнэлгээ

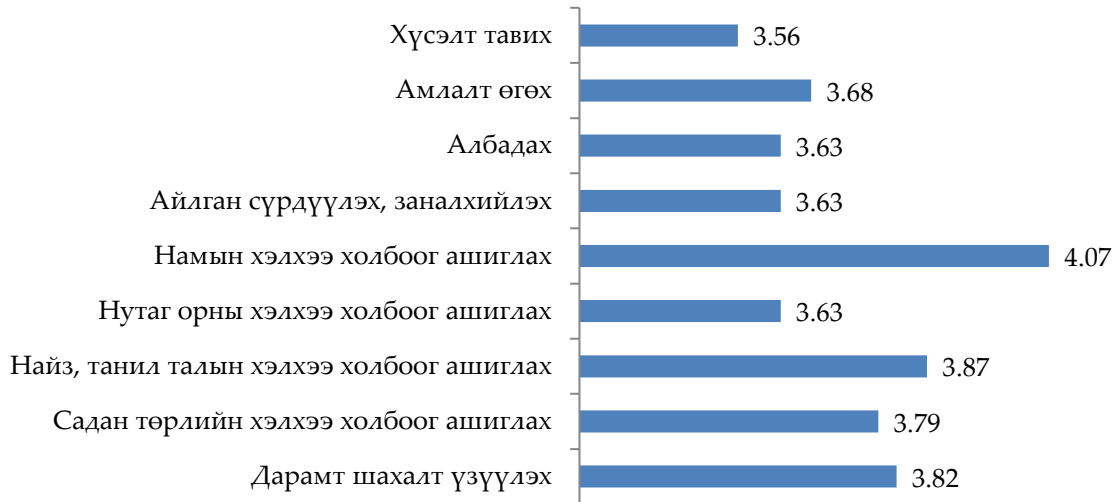
	Хээл, хахуулийн хэлбэр	2018	2019	2020	Өөрчлөлт
1	Бэлэн мөнгө өгөх	3,75	4,09	3,9	-0,19
2	Хувьцаа өгөх	3,11	3,49	3,29	-0,2
3	Гадаадын банкинд данс нээж өгөх	3,22	3,63	3,4	-0,23
4	Ашиг, орлогоо хуваалцах	3,87	4,03	3,84	-0,19
5	Аялал жуулчлалын зардал төлөх	3,58	3,81	3,54	-0,27
6	Гадаад арга хэмжээний зардал төлөх	3,6	3,8	3,41	-0,39
7	Үнэтэй бэлэг өгөх	3,61	3,96	3,77	-0,19
8	Ажил, албан тушаалд томилох, оруулах	4,38	4,32	4,24	-0,08
9	Эмчилгээ, сувилгааны зардал төлөх	3,25	3,47	3,26	-0,21
10	Сургалтын зардлыг төлөх	3,46	3,71	3,13	-0,58
11	Ажил, үйлчилгээний төлбөрийн хөнгөлөлт эдлүүлэх	3,63	3,69	3,5	-0,19
12	Өрийг нь төлөх	3,22	3,43	3,39	-0,04
13	Шагнал, цол, тэмдгээр шагнах	3,98	4,25	4,09	-0,16

Хээл хахуулийн дээрх 13 хэлбэрүүд бүгд 2019 оноос 0.04-0.58 пунктээр буурсан.

ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 2. ХУУЛЬ БУС НӨЛӨӨЛЛИЙН ХЭЛБЭР

Хууль бус нөлөөллийн хэлбэрийн индекс 3.74 гарсан бөгөөд 2019 онд 3.86, 2018 онд 3.68 байв. 2020 онд нөлөөллийн хэлбэр өмнөх оноос 0.12 пунктээр буурсан дүн гарсан.

Зураг 16. Хууль бус нөлөөллийн үнэлгээ (Дундаж үзүүлэлт, 1-5 баллаар эрэмбэлсэн байдал, 5- маш сайн, 4-сайн, 3- дунд, 2-тааруу, 1-маш муу)

Шинжээчид дарамт шахалт үзүүлэх, садан төрлийн хэлхээ холбоог ашиглах, албадах гэх мэт авлигын нөлөөллүүдийг дунд хэмжээнд байна гэж үнэлсэн бол намын хэлхээ холбоог ашиглах байдал их байна гэж үнэлжээ.

Хүснэгт 7. Хууль бус нөлөөллийн үнэлгээ

	Нөлөөллийн хэлбэр	2018	2019	2020	Өөрчлөлт
1	Дарамт шахалт үзүүлэх	3,75	4,17	3,82	-0,35
2	Садан төрлийн хэлхээ холбоог ашиглах	3,84	3,98	3,79	-0,19
3	Найз, танил талын хэлхээ холбоог ашиглах	4,02	3,98	3,87	-0,11
4	Нутаг орны хэлхээ холбоог ашиглах	4	3,88	3,63	-0,25
5	Намын хэлхээ холбоог ашиглах	3,93	3,97	4,07	+0,1
6	Айлган сүрдүүлэх, заналхийлэх	3,38	3,63	3,63	0
7	Албадах	3,44	3,69	3,63	-0,06
8	Амлалт өгөх	3,38	3,63	3,68	+0,05
9	Хүсэлт тавих	3,38	3,8	3,56	-0,24

Хууль бус нөлөөллийг тогтоох 9 үзүүлэлтээс намын хэлхээ холбоог ашиглах, амлалт өгөх хэлбэрүүд өмнөх оноос өссөн үзүүлэлттэй байхад айлган сүрдүүлэх, заналхийлэх үзүүлэлт өмнөх оноос өөрчлөлтгүй. Харин үлдсэн 6 үзүүлэлт буурсан үзүүлэлттэй. Найз, танил талын хэлхээ холбоог ашиглах, нутаг орны хэлхээ холбоог ашиглах нөлөөллийн хэлбэрүүд 2018 оноос хойш буурсаар байгаа дүн харагдаж байгаа бол амлалт өгч байгаа байдал өссөөр байна.

**ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 3. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГА, УЛС ТӨРИЙН НАМ/
БҮЛЭГЛЭЛ, УЛС ТӨР, БИЗНЕС, ГЭМТ ХЭРГИЙН БҮЛЭГЛЭЛҮҮДИЙН
ХАРИЛЦАА, ХАМААРАЛ**

Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын албан тушаалтнууд, улс төрчид болон улс төрийн нам/бүлэглэл, гадаад дотоод бизнесийн бүлэглэл, гэмт бүлэглэлийн харилцаа, хамаарлын үнэлгээ 3.60 гарч өнгөрсөн оноос 0.22 пунктээр (2019 онд 3.82) буурсан. Бүлэглэлүүдийн харилцаа, хамаарлын 13 төрлийг шинжээчдээр үнэлүүлсэн.

Хүснэгт 8. Бүлэглэлүүдийн харилцаа, хамаарал, нөхцөл байдлын үнэлгээ

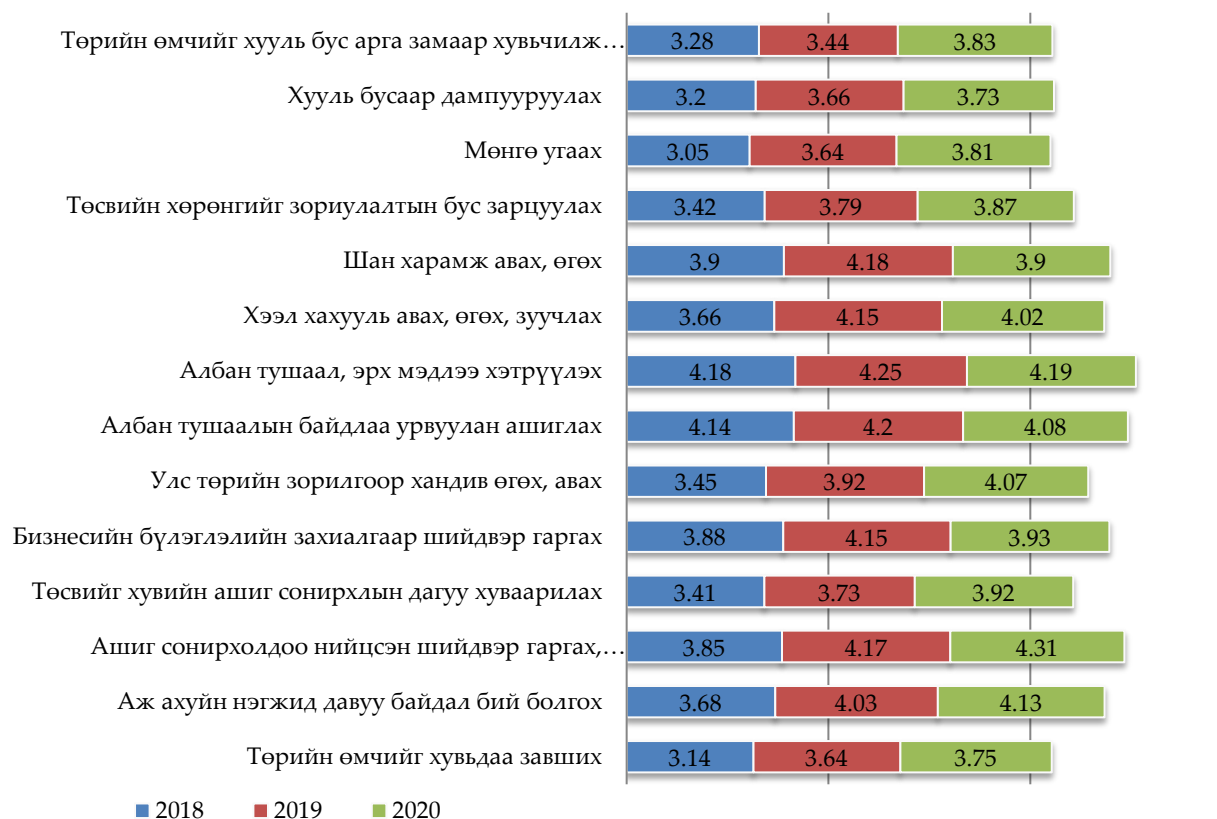
		2018	2019	2020	Өөрчлөлт
1	Улс төрчид шүүх/сахиулах байгууллагын албан тушаалтнуудыг эрхшээлдээ оруулсан	4.45	3.95	4.22	+0,27
2	Шүүх/хууль сахиулах байгууллагын албан тушаалтнууд улс төрчдийг эрхшээлдээ оруулсан	3.75	3.49	3.46	-0,03
3	Улс төрчид шүүгч/хууль сахиулах байгууллагын албан тушаалтнуудтай хууль бус ашиг сонирхлоор нэгдсэн	4.29	4.11	4.03	-0,08
4	Бизнес бүлэглэл шүүх/сахиулах байгууллагын албан тушаалтнуудыг эрхшээлдээ оруулсан	3.93	3.66	3.75	+0,09
5	Хууль сахиулах байгууллагын албан тушаалтнууд бизнес бүлэглэлийг эрхшээлдээ оруулсан	3.83	3.57	3.43	-0,14
6	Бизнес шүүх/хууль сахиулах байгууллагын албан тушаалтнуудтай хууль бус ашиг сонирхлоор нэгдсэн	4.03	3.65	3.89	+0,24
7	Хууль сахиулах байгууллагын албан тушаалтнууд гэмт бүлэглэлийн эрхшээлд орсон	3.68	3.06	3.04	-0,02
8	Хууль сахиулах байгууллагын албан тушаалтнууд болон гэмт бүлэглэл нэгдсэн	3.61	3.06	3.14	+0,08
9	Гадны улс төрийн бүлэглэл Монголын хууль сахиулахын албан тушаалтнуудыг эрхшээлдээ оруулсан	3.46	2.85	3.35	+0,5
10	Гадны бизнесийн бүлэглэл Монголын хууль сахиулахын албан тушаалтнуудыг эрхшээлдээ оруулсан	3.39	2.87	3.31	+0,44
11	Гадны улс төрийн бүлэглэл Монголын хууль сахиулахын албан тушаалтнуудтай нэгдсэн	3.28	2.85	3.12	+0,27
12	Гадны бизнесийн бүлэглэл Монголын хууль сахиулахын албан тушаалтнуудтай нэгдсэн	3.19	2.55	3.54	+0,99
13	Хууль сахиулахын хүрээн дэх авлига илүү далд хэлбэрт шилжсэн	4.14	4.21	4.11	-0,1

Дээрх хүснэгтээс харахад улс төрчид, бизнесийн бүлэглэл болон хууль сахиулах байгууллагын албан тушаалтнуудын харилцаа хамаарлын байдал аль аль талдаа өсөлт бууралттай бөгөөд ялгаа төдийлөн харагдахгүй байна. Харин гадны улс төр, бизнесийн бүлэглэлтэй холбоо харилцаатай байдал бүгд өссөн үзүүлэлттэй байгаа нь анхаарал татаж байна. Хууль сахиулахын хүрээн дэх авлига илүү далд хэлбэрт шилжсэн байдал буурсан дүн гарсан ч энэ нь чамлалттай үзүүлэлт юм.

ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 4. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ХЭЛБЭР

Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын авлигын хэлбэрийн индекс 2018 онд 3.59, 2019 онд 3.94, 2020 онд 3.97 гарсан бөгөөд энэ үзүүлэлтийн өсөлт хэдийгээр бага мэт боловч сүүлийн гурван жилийн хугацаанд тасралтгүй өссөөр байгаа нь анхаарал татаж байна.

Зураг 17. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хэлбэр

Сүүлийн гурван жилийн хугацаан дахь өөрчлөлтийг харвал ихэнх үзүүлэлтүүд тасралтгүй өссөн дүнтэй байхад зарим нь үзүүлэлт өсөлт бууралттай байна. Тасралтгүй өссөн үзүүлэлтийг дурдая. Үүнд:

1. Төрийн өмчийг хууль бус арга замаар хувьчилж авах
2. Хууль бусаар дампууруулах
3. Мөнгө угаах
4. Төсвийн хөрөнгийг зориулалтын бус зарцуулах
5. Улс төрийн зорилгоор хандив өгөх, авах
6. Төсвийг хувийн ашиг сонирхлын дагуу хуваарилах
7. Ашиг сонирхолдоо нийцсэн шийдвэр гаргах, гаргуулах
8. Аж ахуйн нэгжид давуу байдал бий болгох
9. Төрийн өмчийг хувьдаа завших үзүүлэлтүүд байна.

Эдгээр хэлбэрүүдэд өссөн дүн хэдий бага мэт боловч анхаарал хандуулах шаардлагатай.

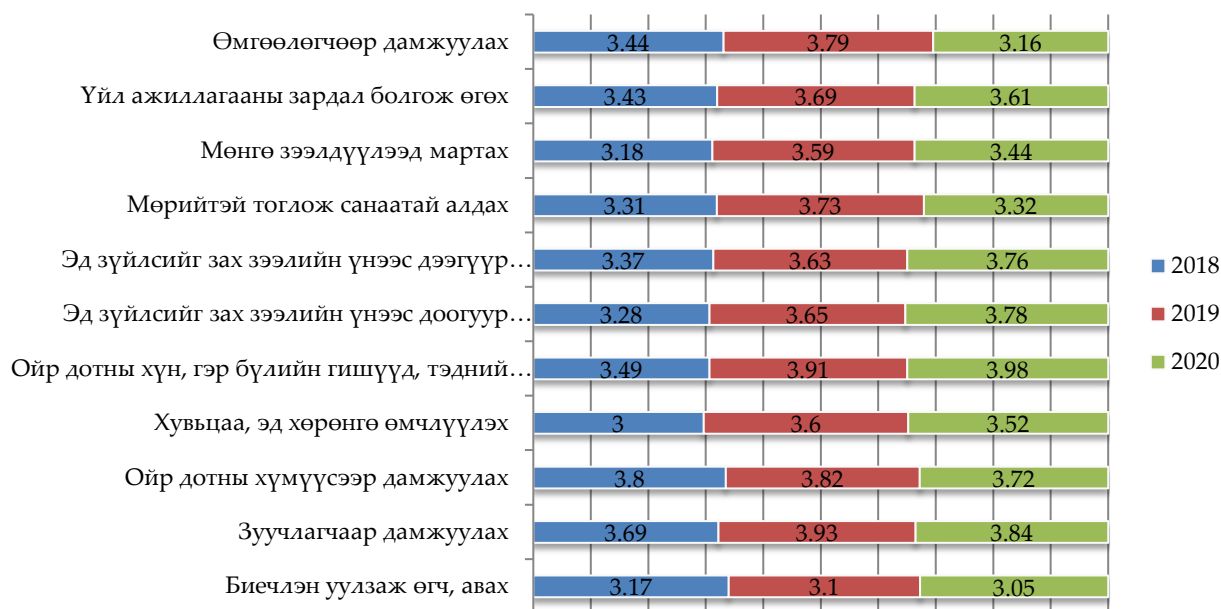
ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 5. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ ХЭЭЛ ХАХУУЛЬ ӨГӨХ, АВАХ АРГА

Хээл хахууль өгөх, авах аргуудыг хэрэглэсэн байдлын үнэлгээний индекс 2020 онд 3.58 гарч өмнөх оноос 0.10 пунктээр буурсан (2019 оны үзүүлэлт 3.68, 2018 оны үзүүлэлт 3.38). Энэ оны улс төрийн хүрээний үзүүлэлт 3.75, 2018 оны нэгтгэсэн үзүүлэлт 3.79 байв. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын индекс, улс төрийн индексээс арай бага байгаа нь харагдаж байна.

Эл үзүүлэлтийн “их” болон “маш их” үнэлгээний нийлбэрийн 50%-аас дээш гарсан үзүүлэлтийг дор харуулъя. Үүнд:

1. Зуучлагчаар дамжуулах – 75.8%
2. Ойр дотны хүн, гэр бүлийн гишүүд, тэдний компанид давуу байдал олгох – 69.4%
3. Ойр дотны хүмүүсээр дамжуулах – 61.3%
4. Эд зүйлсийг зах зээлийн үнээс дээгүүр үнээр худалдан авах – 56.5%
5. Хувьцаа, эд хөрөнгө өмчлүүлэх – 51.6%

Зураг 18. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээнд хээл хахууль өгөх, авах аргуудын үнэлгээ

2019 онд биечлэн уулзаж өгч, авах аргаас бусад бүх аргууд нь өмнөх оноосоо (0.02-0.6) өсөлттэй гарч байв. Харин 2020 онд хэд хэдэн аргуудын үнэлгээ буурсан дүн гарлаа. Гэхдээ энэ дүн мэдэгдэхүйц бодит буурсан үзүүлэлт биш учир анхаарлаа хандуулах хэрэгтэй. Өссөн үзүүлэлттэй аргуудыг дурдвал:

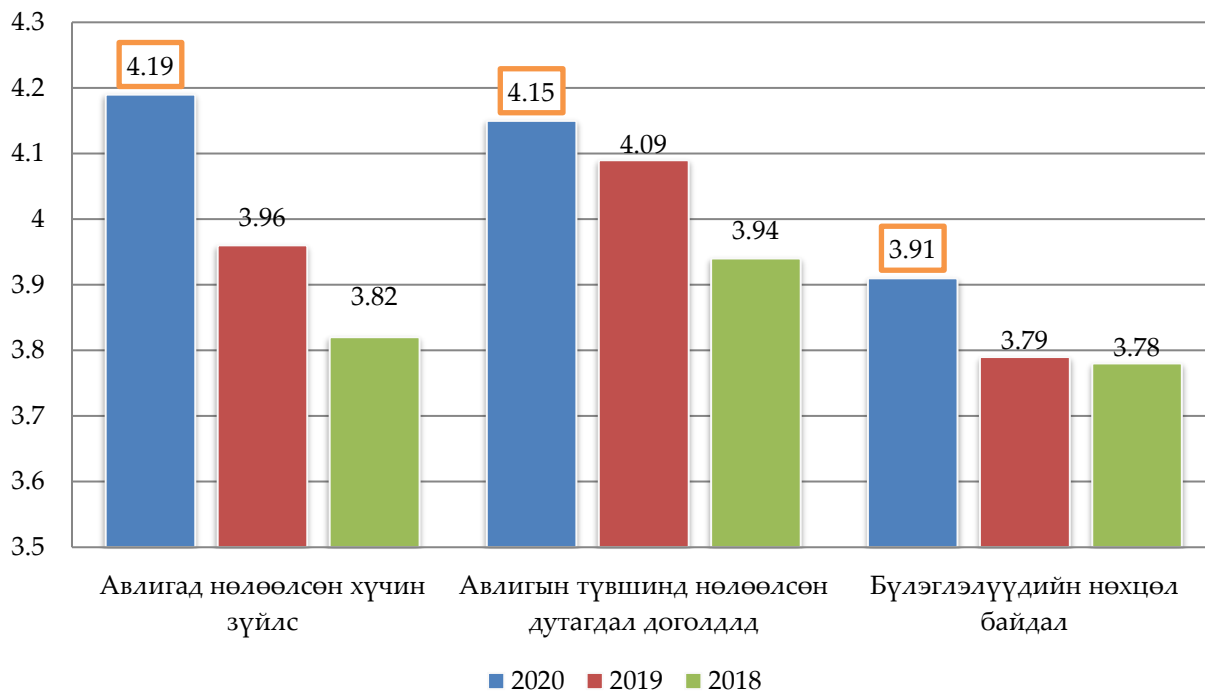
1. Ойр дотны хүн, гэр бүлийн гишүүд, тэдний компанид давуу байдал олгох +0.07
2. Эд зүйлсийг зах зээлийн үнээс доогуур үнээр худалдах +0.13
3. Эд зүйлсийг зах зээлийн үнээс дээгүүр үнээр худалдан авах +0.13

Тийм учраас эдгээр аргуудыг бууруулах арга хэмжээг шат дараатайгаар авах шаардлагатай.

ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТ 3. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ШАЛТГААН, НӨХЦӨЛ

Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын шалтгаан, нөхцөлийн үзүүлэлтийн индекс 4.11 гарч өнгөрсөн жилээс 0.13 пунктээр өссөн бол 2019 онд 2018 оноосоо 0.14 пунктээр өссөн. Эндээс харахад сүүлийн гурван жилд тус шалгуур тасралтгүй өсчээ. Авлигын шалтгаан нөхцөлийг а) нөлөөлсөн хүчин зүйлс, б) түвшинд нөлөөлсөн дутагдал, доголдол в) бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал зэрг 3 үзүүлэлтээр хэмжиж шинжилгээ хийсэн.

Зураг 19. Авлигын шалтгаан, нөхцөл

Авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлс өнгөрсөн оноосоо 0.23 пункт, түвшинд нөлөөлсөн дутагдал, доголдол 0.06 пункт, бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал 0.12 пунктээр өссөн. Дээрх зургаас харахад эл үзүүлэлтүүд сүүлийн 3 жилд өссөөр байна.

ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 1. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГАД НӨЛӨӨЛСӨН ХҮЧИН ЗҮЙЛС

Авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлсийн индекс 2020 онд 4.19 гарч өнгөрсөн жилээс 0.23 пунктээр өссөн. Харин 2019 онд 2018 оноосоо 0.14 пунктээр өссөн байна.

Хүснэгт 9. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээнд дэх авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлс

	Авлигын хэлбэр	Үгүй	Бага зэрэг	Дунд зэрэг	Их	Маш их	Мэдэхгүй
1	Сонгуулийн өнөөгийн тогтолцоо	1.6	3.2	9.7	35.5	43.5	6.5
2	Сонгуулийн санхүүжилтийн механизм	3.2	3.2	6.5	30.6	53.2	3.2
3	Намын санхүүжилтийн механизм	3.2	3.2	4.8	24.2	61.3	3.2
4	Албан тушаалын томилгоо (нам дотор болон төрийн албанд)	-	4.8	6.5	24.2	61.3	3.2
5	УИХ-ын хууль санаачлах, тогтоох, хэрэгжилтэд нь хяналт тавих үйл ажиллагаан дахь ашиг сонирхлын зөрчил	-	3.2	17.7	35.5	37.1	6.5
6	Засгийн газрын шийдвэр гаргах үйл ажиллагаан дахь ашиг сонирхлын зөрчил	-	1.6	19.4	33.9	40.3	4.8
7	ИТХ-ын шийдвэр гаргах үйл ажиллагаан дахь ашиг сонирхлын зөрчил	-	3.2	21.0	37.1	32.3	6.5
8	Улс төрийн хүрээнд дэх бизнес бүлэглэлүүдийн ашиг сонирхлын зөрчил	-	-	16.1	33.9	43.5	6.5
9	Хууль хяналтын байгууллагын шийдвэр гаргах үйл ажиллагаан дахь ашиг сонирхлын зөрчил	1.6	1.6	19.4	41.9	30.6	4.8
10	Хуулийн байгууллагын шийдвэр гаргах үйл явц	-	4.8	21.0	40.3	27.4	6.5
11	Төрийн байгууллагын үйл ажиллагааны зохион байгуулалт	1.6	1.6	24.2	33.9	33.9	4.8

Шинжээчид дээрх бүх хүчин зүйлсийг авлигад их нөлөөлсөн гэж үнэлсэн. Тэр дундаа намын санхүүжилтийн механизм, албан тушаалын томилгоо (нам дотор болон төрийн албанд), сонгуулийн санхүүжилтийн механизм “маш их” нөлөөлсөн гэж үзсэн нь 50-аас дээш хувьтай байна.

Хүснэгт 10. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээнд дэх авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлсийн үнэлгээ

		2018	2019	2020	Өөрчлөлт
1	Сонгуулийн өнөөгийн тогтолцоо	3.86	3.84	4.24	+0,4
2	Сонгуулийн санхүүжилтийн механизм	3.75	3.97	4.32	+0,35
3	Намын санхүүжилтийн механизм	3.81	3.98	4.42	+0,44
4	Албан тушаалын томилгоо (нам дотор болон төрийн албанд)	4.31	4.31	4.47	+0,16
5	УИХ-ын хууль санаачлах, тогтоох, хэрэгжилтэд нь хяналт тавих үйл ажиллагаан дахь ашиг сонирхлын зөрчил	3.69	3.95	4.14	+0,19
6	Засгийн газрын шийдвэр гаргах үйл ажиллагаан дахь ашиг сонирхлын зөрчил	3.75	3.93	4.19	+0,26
7	ИТХ-ын шийдвэр гаргах үйл ажиллагаан дахь ашиг	3.43	3.75	4.05	+0,3

	сонирхлын зөрчил				
8	Улс төрийн хүрээн дэх бизнес бүлэглэлүүдийн ашиг сонирхлын зөрчил	3.79	3.95	4.29	+0,34
9	Хууль хяналтын байгууллагын шийдвэр гаргах үйл ажиллагаан дахь ашиг сонирхлын зөрчил	3.93	4.02	4.03	+0,01
10	Хуулийн байгууллагын шийдвэр гаргах үйл явц	3.86	4.07	3.97	-0,1
11	Төрийн байгууллагын үйл ажиллагааны зохион байгуулалт	3.8	3.79	4.02	+0,23

Авлигад их нөлөөлсөн хүчин зүйлсийн өөрчлөлтийг харахад хуулийн байгууллагын шийдвэр гаргах үйл явц л өнгөрөгч оноос буурсан үзүүлэлттэй. Харин бусад бүх хүчин зүйлс өссөн үзүүлэлттэй байгааг хүснэгт 10-аас харж болохоор байна. Тэр дундаа намын санхүүжилтийн механизм (0.44), сонгуулийн өнөөгийн тогтолцоо (0.4), сонгуулийн санхүүжилтийн механизм (0.35), улс төрийн хүрээн дэх бизнес бүлэглэлүүдийн ашиг сонирхлын зөрчил (0.34) зэрэгт бусдаасаа арай их өсөлт гарчээ.

ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 2. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ ТҮВШИНД НӨЛӨӨЛЖ БУЙ ТӨРИЙН АЛБАН ДАХЬ ДУТАГДАЛ, ДОГОЛДОЛ

Төрийн албаны дутагдал, доголдлын индекс 4.15 гарч өмнөх оноос 0.06 пунктээр өссөн. Тус пункт 2019 онд 4.09 гарч 2018 оноосоо 3.94 гарсан байна.

Зураг 20. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшинд нөлөөлж буй төрийн албан дахь дутагдал, доголдол (Дундаж үзүүлэлт, 1-5 баллаар эрэмбэлсэн байдал, 5-маш сайн, 4-сайн, 3- дунд, 2-тааруу, 1-маш муу)

Төрийн албаны дээрх алдаа дутагдлууд авлига гарахад их (4.05-4.32) нөлөөлсөн, төрийн үйлчилгээний хүртээмж муу байдал дунд зэрэг (3.85) нөлөөлсөн гэж үнэлэгдлээ.

Хүснэгт 11. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшинд нөлөөлж буй төрийн албан дахь дутагдал, доголдол

		2018	2019	2020	Өөрчлөлт
1	Хүнд суртал	4.10	4.15	4.16	+0,01
2	Олон шат дамжлага, давхардал, хийдэл	3.98	4.02	4.10	+0,08
3	Төрийн үйлчилгээний хүртээмж муу	3.71	3.98	3.85	-0,13
4	Мэдээлэл нээлттэй, ил тод бус	4.10	4.11	4.17	+0,06
5	Шийдвэр гаргах ажиллагааны ил тод байдал дутмаг	4.19	4.06	4.22	+0,16
6	Албан тушаалтны үзэмжээр асуудлыг шийдвэрлэх боломж	4.28	4.21	4.27	+0,06
7	Хууль, журам зөрчсөн албан тушаалтанд хариуцлага	4.18	4.32	4.30	-0,02

	хүлээлгэдэггүй байдал				
8	Хуулийн хэрэгжилтэд тавих хяналт сул	4.13	4.03	4.32	+0,29
9	Төсвийн хөрөнгийн төлөвлөлт, зарцуулалтад тавих хяналт сул	3.62	3.83	4.08	+0,25
10	Албан хаагчийн цалин, орон сууц, нийгмийн баталгаа хангалтгүй	3.56	3.79	4.03	+0,24
11	Төрийн албан хаагчийн ёс зүйн доголдол	4.17	4.32	4.25	-0,07
12	ТАХ-ийн ур чадвар дутмаг	4.24	4.36	4.05	-0,31

Сүүлийн жилийн хугацаанд хүснэгт 11-т үзүүлсэн дутагдал, доголдлуудын 4 нь буурсан бол 8 үзүүлэлт нь өссөн байна. Өссөн алдаа дутагдлууд

1. Хуулийн хэрэгжилтэд тавих хяналт сул +0.29
2. Төсвийн хөрөнгийн төлөвлөлт, зарцуулалтад тавих хяналт сул +0.25
3. Албан хаагчийн цалин, орон сууц, нийгмийн баталгаа хангалтгүй +0.24
4. Шийдвэр гаргах ажиллагааны ил тод байдал дутмаг +0.16
5. Олон шат дамжлага, давхардал, хийдэл +0.08
6. Мэдээлэл нээлттэй, ил тод бус +0.06
7. Албан тушаалтны үзэмжээр асуудлыг шийдвэрлэх боломж +0.06
8. Хүнд суртал +0.01

Сүүлийн нэг жилийн хугацаанд буурсан үзүүлэлтүүд

1. ТАХ-ийн ур чадвар дутмаг -0.31
2. Төрийн үйлчилгээний хүртээмж муу -0.13
3. Төрийн албан хаагчийн ёс зүйн доголдол -0.07
4. Хууль, журам зөрчсөн албан тушаалтанд хариуцлага хүлээлгэдэггүй байдал - 0.02 байна.

ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 3. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ БҮЛЭГЛЭЛҮҮДИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ

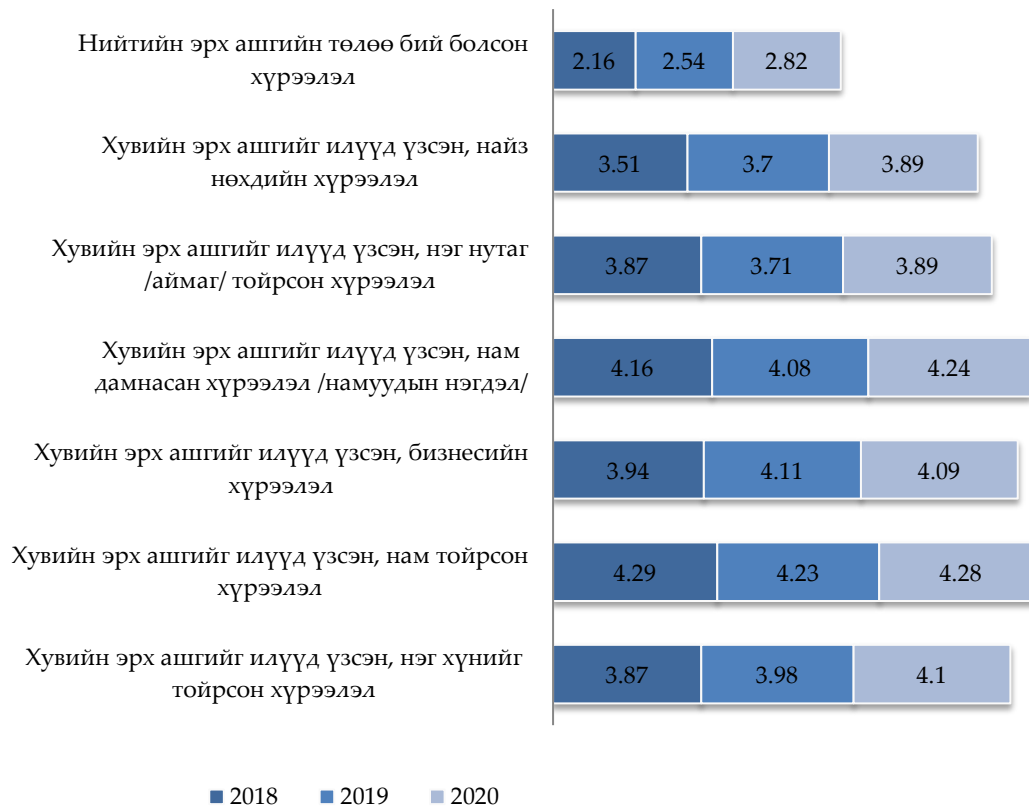
Шүүх, хяналтын байгууллагын хүрээн дэх бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдлын индекс 3.91 гарч өмнөх оноос 0.12 пунктээр өссөн.

Зураг 21. Шүүх, хууль хяналтын хүрээн дэх бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал (Дундаж үзүүлэлт, 1-5 баллаар эрэмбэлсэн байдал, 5-маш сайн, 4-сайн, 3- дунд, 2-тааруу, 1-маш муу)

Бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдлыг задлан харвал хувийн эрх ашгийг илүүд үзсэн нам тойрсон хүрээлэл, нам дамнасан хүрээлэл, нэг хүнийг тойрсон хүрээлэл, бизнесийн хүрээлэлүүд их (4.09-4.28) байна гэж үнэлэгдсэн. Хувийн эрх ашгийг тойрсон найз нөхдийн хүрээлэл (3.89), нэг нутаг ус тойрсон хүрээлэл дунд (3.89) зэрэг байна гэж үнэлэгдсэн бол нийтийн эрх ашгийн төлөө бий болсон хүрээлэлд авлига бага (2.82) байна гэж үнэлжээ.

Зураг 22. Шүүх, хууль хяналтын хүрээн дэх бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал

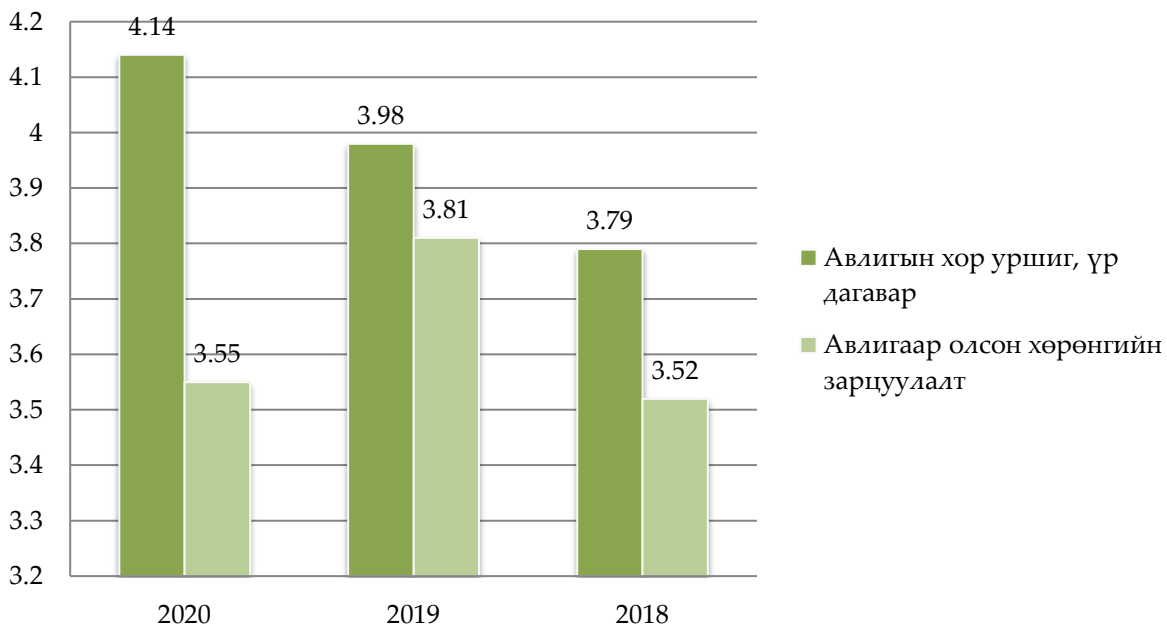
Өөрчлөлтийг нь харвал 2018-2019 онуудын хооронд нам тойрсон хүрээлэл, нам дамнасан хүрээлэл, нэг нутаг тойрсон хүрээллүүд буурсан үзүүлэлттэй байсан бол 2020 онд эдгээр үзүүлэлтүүд бүгд өссөн. Харин хувийн эрх ашгийг илүүд үзсэн, бизнесийн хүрээлэл дэх авлига багахан хэмжээгээр ч гэсэн буурсан.

ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТ 4. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ХОР УРШИГ, ҮР ДАГАВАР

Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хор ур уршиг, үр дагаврын үзүүлэлт 2020 онд 3.84 гарч 2019 оноосоо 0.05 пунктээр буурлаа. Харин 2019 онд 2018 оныхоосоо 0.23 пунктээр өссөн дүн гарч байсан. Авлигын төсөөллийн индексийг тогтоох 4 дэх үндсэн шалгуур үзүүлэлтийг хор уршиг, үр дагавар болон авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалт гэсэн доорх хоёр дэд үзүүлэлтээр шинжилдэг.

Зураг 23. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хор уршиг, үр дагавар

Авлигын хор уршиг, үр дагаврыг зураг 23-аас харахад 2018-2020 оны хооронд өссөн дүнтэй байгаа бол авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалт нь 2019 онд өсч 2020 онд 0.26 пунктээр буурчээ.

ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 1. ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГЫН ХОР УРШИГ, ҮР ДАГАВАР

Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын хор уршиг, үр дагаварын индекс 4.14 гарч 2019 оныхоосоо 0.16 пунктээр өссөн. Харин 2019 оны дүн 2018 оныхоосоо 0.19 пунктээр өсчээ.

Хүснэгт 12. Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээний авлигын улмаас учирсан хор уршиг, сөрөг үр дагаврын түвшин

№		2018	2019	2020	Өөрчлөлт
1	Монгол Улсын нэр хүнд олон улсын түвшинд унасан	3.65	4.08	4.15	+0,07
2	Улс орны эдийн засгийн хүч чадал суларсан	3.48	3.95	4.24	+0,29
3	Төрийн албаны чадавх суларсан	4.08	4.20	4.26	+0,06
4	Гадаадын хөрөнгө оруулалт буурсан	3.44	3.63	4.07	+0,44
5	Шударга ёс алдагдсан	4.05	4.14	4.29	+0,15
6	Нийгмийн дэг журам алдагдсан	3.75	3.73	3.94	+0,21
7	Ёс суртахууны үнэт зүйлс алдагдсан	4.02	4.21	4.24	+0,03
8	Өмч хөрөнгийн тэгш бус байдал нэмэгдсэн	3.86	4.10	4.28	+0,18
9	Ядуурал нэмэгдсэн	3.61	3.92	4.03	+0,11
10	Иргэдийн хууль сахиулах байгууллагад итгэх итгэд буурсан (“инфляцийн” оронд нэмсэн)	4.28	4.34	4.38	+0,04
11	Гэмт хэрэг нэмэгдсэн	3.69	3.77	3.92	+0,15
12	Ажилгүйдэл нэмэгдсэн	3.46	3.65	3.98	+0,33
13	Байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөлөл нэмэгдсэн	3.73	4.02	4.10	+0,08
14	Хуулийн хэрэгжилт суларсан	4.17	4.23	4.27	+0,04
15	Гадаадын зээл тусламжийн үр ашиг буурсан	3.56	3.68	3.98	+0,3
16	Хүний эрхийн зөрчил нэмэгдсэн	3.82	4.00	4.09	+0,09

Авлигын улмаас учирсан хор уршиг, сөрөг үр дагаврууд сүүлийн гурван жилийн хугацаанд тасралтгүй өссөн дүн гарсан. Шинжээчид авлигаас үүдэн хор уршиг, сөрөг үр дагаварууд маш их гарсан гэжээ. Шинжээчдийн 50-аас дээш хувь нь маш их гэж үнэлэгдсэн үзүүлэлтүүдийг дор дурдая. Үүнд:

1. Улс орны эдийн засгийн хүч чадал суларсан 53.2%
2. Хуулийн хэрэгжилт суларсан 53.2%
3. Иргэдийн хууль сахиулах байгууллагад итгэх итгэд буурсан (“инфляцийн” оронд нэмсэн) 51.6%
4. Монгол Улсын нэр хүнд олон улсын түвшинд унасан 50%
5. Төрийн албаны чадавх суларсан 50% зэрэг үзүүлэлтүүд байна.

ДЭД ҮЗҮҮЛЭЛТ 2. АВЛИГААР ОЛСОН ХӨРӨНГИЙН ЗАРЦУУЛАЛТ

Авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалтийн үнэлгээ 2020 онд 3.55 гарч өмнөх оноосоо 0.26 пунктээр буурсан. Тус үзүүлэлт 2019 онд 3.81, 2018 онд 3.52 гарсан.

Зураг 24. Улс төрийн (түүнчлэн шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээний) авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалт

2020 онд авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалтын талаарх үзүүлэлт хамаарах 19 үзүүлэлтийн 17 үзүүлэлт нь буурсан (0.03- 0.54) бол дотоодын банкинд хадгалах (+ 0.13), хандив тусламж өгөх (+ 0.03) гэх 2 үзүүлэлт өссөн дүн гарлаа.

ГУРАВ. БУСАД ҮЗҮҮЛЭЛТ

Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшинг тодорхойлохдоо бизнес эрхлэгчдийн үйл ажиллагааны явцад зарцуулж буй авлигын хувь, хэмжээ, авлигыг бууруулах арга зам зэргийг тодорхойлуулахыг зорьсон.

БИЗНЕС ЭРХЛЭГЧДИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ЯВЦАД ЗАРЦУУЛЖ БУЙ АВЛИГЫН ХЭМЖЭЭ

Бизнес эрхлэгчдийн үйл ажиллагааны явцад зарцуулж буй авлигын хувийг тодорхойлуулахад төсөл, хөтөлбөрт 6-10%, тендер шалгаруулалтад ялахад 6-15%, зээл авахад 6-10%, татвараас чөлөөлүүлэх, бууруулахад 16-20%, тусгай зөвшөөрөл авахад 21%-аас дээш, гадаадаас ажиллах хүч авахад 16%-аас дээшийг зарцуулдаг гэж хариулагсад арай илүү хувьтай байлаа.

Хүснэгт 13. Бизнес эрхлэгчдээс авлигад зарцуулсан мөнгөний хувь

		Нийт үнийн дүнд эзлэх хувь						
		<5%	6-10%	11-15%	16-20%	21%<	Мэдэхгүй	Дундаж
1	Төсөл, хөтөлбөрт хамрагдахад	9.7	33.9	11.3	22.6	11.3	11.3	2.91
2	Тендерт шалгаруулалтад ялахад		22.6	25.8	25.8	16.1	9.7	3.39
3	Зээл авахад	9.7	29.0	17.7	14.5	9.7	19.4	2.82
4	Өр төлбөр барагдуулах, иргэний нэхэмжлэл шийдвэрлүүлэхэд	6.5	19.4	30.6	14.5	6.5	22.6	2.94
5	Татвараас чөлөөлүүлэх, бууруулахад	6.5	14.5	24.2	25.8	14.5	14.5	3.32
6	Хяналт шалгалтаар зөрчил дутагдалгүй гарахад	3.2	24.2	16.1	24.2	8.1	24.2	3.13
7	Тусгай зөвшөөрөл авахад	-	11.3	22.6	22.6	27.4	16.1	3.79
8	Бараа, ажил, үйлчилгээ хүлээлгэн өгөхөд	1.6	27.4	24.2	21.0	9.7	16.1	3.12
9	Гадаадаас ажиллах хүч авахад	3.2	14.5	16.1	19.4	19.4	27.4	3.51

ХЭЭЛ ХАХУУЛЬД ЗАРЦУУЛСАН МӨНГӨНИЙ ХЭМЖЭЭ

Хээл хахуульд өгч буй мөнгөн дүнг дундаж үзүүлэлт болон хариултын хувиар тооцож үзвэл ашиг сонирхолдоо нийцүүлсэн хууль тогтоомж, шийдвэр гаргуулахад, шүүхэд хэргийг хэрэгсэхгүй болгоход, гэмт хэрэг, зөрчлийг нуун дарагдуулахад зэрэгт хамгийн их өгдөг гэж шинжээчид хариулжээ.

Хүснэгт 14. Бизнес эрхлэгчдээс авлигад зарцуулсан мөнгөний хэмжээ /зорилгоор/, сая төгрөгөөр

	Мөнгөний хэмжээ /сая.төг/						
	1 сая хүртэл	1 - 5 сая	5 - 10 сая	10 - 20 сая	20 - 50 сая	50 < сая	Мэдэхгүй
Ажил, албан тушаалд ороход	3.2	14.5	19.4	17.7	16.1	14.5	14.5

Тусгай зөвшөөрөл авахад	1.6	6.5	17.7	16.1	21.0	24.2	12.9
Ашиг сонирхолдоо нийцсэн хууль тогтоомж, шийдвэр гаргуулахад	1.6	6.5	-	16.1	21.0	32.3	22.6
Шүүхэд хэргийг хэрэгсэхгүй болгоход	1.6	-	8.1	11.3	17.7	37.1	24.2
Хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах шатанд хэргийг хэрэгсэхгүй болгоход	1.6	-	6.5	24.2	21.0	19.4	27.4
Эрүүгийн хэрэг үүсгэхэд	3.2	-	12.9	25.8	12.9	14.5	30.6
Гэмт хэрэг, зөрчлийг нуун дарагдуулахад	1.6	1.6	4.8	25.8	17.7	22.6	25.8
Хуурамч бичиг баримт үйлдэхэд	3.2	11.3	17.7	17.7	14.5	8.1	27.4

ШҮҮХ, ХУУЛЬ ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮРЭЭН ДЭХ АВЛИГАТАЙ ТЭМЦЭХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

Хүснэгт 15. Авлигыг бууруулахад шаардлагатай арга хэмжээ

Код		Хувь
1	Нээлтэй ил тод байдалд шилжих	6.7
2	Шат дамжлагагүй байх	6.0
3	Хуулийн тогтолцоог сайжруулж бүтцээ цомхон байх	15.7
4	Нийтийн ёс зүйг нийтээр нь өөрчлөх	7.5
5	Хууль, шүүхийн засаглалыг сайжруулах, хүнд ял оноох	8.2
6	Цалингийн хэмжээг нэмэх	3.7
7	Дунд сургууль, их сургуульд авлигын эсрэг хөтөлбөр оруулах	2.2
8	Авлигын эсдэлийг бууруулах арга хэмжээ авах	3.0
9	Хамгаалах чиг үүргийг зарчим болгох	3.0
10	Ротацийг хөндлөнгийн хараат бус байгууллагаар хийлгэх	0.7
11	Ур чадвараар дэвшсэн албан хаагчдыг удирдах албан тушаалд томилох	4.5
12	Удирдлагуудын ажлыг тайлагнуулдаг байх	3.0
13	Хууль сахиулах байгууллагын томилгоонд улс төрийн нөлөөллийг арилгах	0.7
14	Хариуцлага алдсан шүүгч нарыг эргүүлэн татах	5.2
15	Прокурорын дэргэдэх албадыг сэргээх	0.7
16	Шүүгчийн томилгоонд иргэний шууд сонгох бололцоог тусгах	2.2
17	Чанаргүй боловсон хүчнийг авахгүй байх	1.5
18	Хууль сахиулагчийн ажлын гүйцэтгэлийг хэмжих үнэлгээний тогтолцоо ба зарчим өөрчлөгдөх шаардлагатай	3.7
19	Намын нөлөөллийг багасгах	4.5
20	Сонгууль хууль, эрх зүйн тогтолцоонд хяналт тавих	3.7
21	Санхүүжилийн зүй тогтлыг өөрчлөх	0.7
22	ТББ-ыг чадавхжуулах	1.5
23	ТББ болон иргэний гаргасан мэдээлэл дээр хуулийн гаргалгаа бий болгох	1.5
24	Иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх	0.7
25	Авлигын хор уршигыг сурталчилах	0.7
99	Хариулж мэдэхгүй	8.2
НИЙТ		100.0

Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хуулийн тогтолцоог сайжруулж бүтцээ цомхон байх, хууль, шүүхийн засаглалыг сайжруулах, хүнд ял оноох, нийтийн ёс зүйг нийтээр нь өөрчлөх, нээлтэй ил тод байдалд шилжих, шат дамжлагагүй байх зэрэг нь авлигыг бууруулах арга зам гэж үнэлсэн шинжээчид ихэнх хувийг эзэлж байна.

ДӨРӨВ. ШИНЖЭЭЧДИЙН ТАЛААРХ ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ

Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын төсөөллийн судалгаанд оролцсон шинжээчдийн ерөнхий мэдээллийг дурдахад судалгаанд оролцогчдын 27.4 хувь нь 40 хүртэл насныхан, 35.5 хувь нь 41-50 насныхан, 21 хувь нь 51-60 насныхан, 16.1 хувь нь 61-ээс дээш насныхан байна. Хүйсийн хувьд 66.1 хувь нь эрэгтэй, 33.9 хувь нь эмэгтэйчүүд хамрагдлаа.

Шинжээчдийн ажиллаж буй салбарыг харахад 42.6 хувь нь төрийн байгууллагад ажиллагсад байсан бол 24.6 хувь нь хувийн хэвшил, 13.6 хувь нь төрийн бус байгууллага, 6.6 хувь нь олон улсын байгууллага, 13.1 хувь нь судлаачид байв.

Зураг 25. Шинжээчдийн хүн ам зүйн үзүүлэлт

Авлигын хандлага, авлигад өртөмтгий ажил, албан тушаал, авлигад нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг тодорхойлох, авлигаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг төлөвлөх, хэрэгжүүлэхийг зорилгоо болгон ажилласан. Энэ хүрээнд шүүх, хууль хяналтын байгууллагын авлигын түвшинг гаргахын тулд аргачлалын дагуу индекс гаргаж, 4 үндсэн шалгуур үзүүлэлтийн үнэлгээ хийж үзэхэд дараах дүгнэлтүүд гарсаныг танилцуулж байна.

Шүүх, хууль хяналтын байгууллагын авлигын талаарх төсөөллийн үнэлгээ 2020 онд 3.82 гарч өнгөрсөн жилээс 0.04 пунктээр буурсан. Харин 2018 онд өнгөрөгч жилээсээ 0.18 пунктээр өссөн. Авлигын төсөөллийн индексийг бүрдүүлж буй үндсэн шалгуур үзүүлэлтүүдээс цар хүрээ, хэлбэр, хор уршиг, үр дагавар зэрэг нь буурсан үзүүлэлттэй бол шалтгаан нөхцөл нь өссөн дүнтэй. Шалтгаан нөхцөл гэсэн үндсэн 3 дахь үзүүлэлт 2018 оноос хойш өссөн байна. Харин цар хүрээ, хэлбэр, хор уршиг, үр дагавар нь 2018-2019 онд өссөн бол 2020 онд буурах хандлага ажиглагдаж байна.

Авлигын цар хүрээг бүрдүүлж буй үзүүлэлтүүдээс авлигын түгээмэл байдал нь өөрчлөлт, тархалтын цар хүрээ, авлигын түвшин, чиглэгдсэн байдал зэрэг үзүүлэлтүүдээсээ арай өндөр буюу 4.13 байв. Авлигын түвшний өөрчлөлт сүүлийн 3 жилийн хугацаанд өссөн үзүүлэлттэй.

Авлигын хэлбэр 2020 онд өсөлттэй байсан бол хээл хахуулийн хэлбэр, өгөх авах аргууд, бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал, хууль бус нөлөөллийн хэлбэрүүд өнгөрөгч оноосоо 0.10-0.22 пунктээр буурсан үзүүлэлттэй дүн гарлаа. Эдгээр үзүүлэлтүүд бага хэмжээгээр буурсан ч чамлалттай үр дүн гэж үзэхээр байна.

Хор уршиг, үр дагаварыг бүрдүүлж буй хоёр үзүүлэлтийн үнэлгээг харахад хор уршиг, үр дагавар 2018-2020 онд өссөн бол авлигаар олсон хөрөнгийн зарцуулалт 2019 онд өсч, 2020 онд буурсан үзүүлэлттэй.

Шалтгаан, нөхцөлийг бүрдүүлж буй 3 үзүүлэлт бол авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлс, дутагдал, доголдол, бүлэглэлүүдийн нөхцөл байдал энэ онд өссөн дүнтэй гарчээ. Түүнчлэн авлигад нөлөөлсөн хүчин зүйлс бусад хоёр үзүүлэлтээсээ өндөр үнэлгээтэй байсан.

